

S O B R E C O R R E A V É G L I S O N ,
 L U Y S S A N T A M A R I N A , J O S É
 M A R Í A F O N T A N A , P E P E
 R I B A S ,
 C A R L O S T R Í A S , M A R I A N O
 C A L V I Ñ O ,
 J O S É M A R Í A P O B L A D O R , L A
 V I E J A G U A R D I A
 D E B A R C E L O N A . . . I L L U R S
 C A S E S , P I S O S I P I S E T S

A Pando, a casa del governador Correa Véglison

Ara fa onze anys, en entrar a la casa pairal d'Antonio Federico Correa Véglison, al llogaret de Pando, municipi de Riuloba, prop de Comillas, a Cantàbria, em va cridar l'atenció, juntament amb la forta ferum d'humitat que fan les cases només obertes unes poques setmanes els estius, la quantitat de plaques, pergamins i diplomes que, emmarcats, penjaven de les parets, tots ells commemoratius dels cinc anys que Correa havia estat governador civil i cap provincial de Falange Española Tradicionalista y de las JONS a Barcelona. Sabia per la premsa de l'època que una gran quantitat d'organismes oficials i entitats de signe variat l'havien homenatjat quan fou cessat del seu càrrec de manera taxativa i tallant el 1945. «Gran homenaje», «apoteósico», escrigueren aleshores els periòdics franquistes —és a dir, tots—, massa gran per ser únicament una manera de quedar bé amb el cessat. Això de quedar bé era molt important, és clar, perquè durant el Règim de Franco mai no se sabia què podia deparar el futur, ni quina seria la capacitat d'influència que retindria una autoritat cessada. Però la lloança havia estat massa gran si la comparem amb l'acomiadament dispensat per la província a altres governadors o, fins i tot, a capitans generals. A més a més, les parets plenes a vessar de la casa de Correa —de la més estimada de totes les seves cases—¹ em mostraven la petjada que els cinc anys barcelonins havien deixat en la seva persona.

De fet Correa, un comandant d'Enginyers de l'exèrcit de terra de professió, abans de la seva governació barcelonina, havia ocupat càrrecs importants, com el de comissari general d'Informació de la Direcció General de Seguretat del Ministeri de la Governació de Serrano Suñer, governador civil de Navarra, de Girona (on exercí, també, de cap de fronteres en una època fonamental en què hi havia més de quatre-cents mil exiliats a l'altra banda del Pirineus) i de Jaén. A partir del 1945, l'any del seu cessament, ocupà, entre altres càrrecs, i a banda d'exercir com consejero nacional de FET y de las JONS (un òrgan que, tanmateix, entre aquest any i el 1956 no va tornar a ser convocat en un gest que formà part de la campanya d'obscuriment i maquillatge que emprengué el Règim davant l'ambient internacional contrari que s'havia generat a partir de la derrota de l'Eix durant la Segona Guerra Mundial),² el de delegat nacional de Premsa i Ràdio del Movimiento, director general d'Economia i Tècnica de la Construcció del Ministeri de l'Habitatge, comissari general d'Ordenació Urbana de Madrid (aquests càrrecs els va tenir quan hi havia el falangista Arrese com a ministre d'Habitatge, a partir del 1957), i també altres càrrecs en el sector privat, com el d'assessor tècnic de l'Agrupación de Fabricantes Nacionales de Cementos. A banda de tot plegat, dins de l'exèrcit, ensenyava Resistència de Materials a l'Escola Politècnica de l'exèrcit.

Però també féu negocis privats: féu de gerent del projecte «Andalucía la Nueva», de José Banús, en una incipient Costa del Sol. Tanmateix, el més important de tots aquests negocis estigué ubicat a Catalunya, el de la Caja de Ahorro Popular, un negoci que, per cert, el portà a la ruïna. Amb tot, cap d'aquests càrrecs li atorgà mai un paper tan preeminent ni tanta popularitat com va obtenir a casa nostra. Aquí exercí una mena de virregnat, i la seva gestió tingué ressò entre la població i a la cúpula del Règim.

Els anys barcelonins van ser els anys daurats de Correa. Aquells durant els quals Franco més l'aprecià, quan era present gairebé quotidianament a les ciutats i pobles de la demarcació, quan rebia una riada de gent cada dia al despatx, quan utilitzava un telèfon —en realitat desconectat— des del qual, presumptivament, parlava amb el *Generalísimo* davant d'alguns dels seus astorats visitants per tal d'impressionar-los i de treure-se'ls de sobre, quan saludava amb un sonor «bon dia» vernacle a segons quins d'aquells visitants o a persones amb qui es trobava durant les seves sortides pel territori, o quan convidava cada any alguns joves del Frente de Juventudes a passar uns dies de vacances amb ell a la casa mateixa de Pando³ que jo vaig visitar cinquanta anys després. Els seus anys barcelonins li havien permès fins i tot de confiscar un vaixell atracat al moll i carregat d'oli d'oliva, que era destinat al pagament del deute de guerra amb Itàlia, per tal de fer-ne repartir la càrrega entre una població barcelonina a la qual feia mesos que mancava aquest producte bàsic. Van ser cinc anys en els quals Correa Véglison mostrà un tarannà populista i una preocupació notòria per la situació insostenible de la població que tenia sota el seu *mando*. Era una població depauperada, amb obrers que es desmaiaven als llocs de feina; una

població abocada a l'estraperlo simplement perquè amb el racionament no es podia sobreviure. Però l'accés al mercat negre només se'l podien permetre aquells que tenien diners. Els altres, simplement, passaven gana i emmalaltien de raquitisme, avitaminosi i de malalties relacionades amb una alimentació insuficient i deficient. Per descomptat, però, la preocupació de Correa pels problemes de subsistència dels barcelonins també estava impulsada per les conseqüències que, en l'àmbit de l'ordre públic, podia acabar tenint la dramàtica situació que van viure els habitants de la província, sobretot l'hivern de 1940-1941, l'«any de la fam» i que encara recorda molta gent, perquè, segons com anessin les coses, ell podia acabar perdent el càrrec.

Però deixem de banda el Correa populista i popular entre determinats sectors addictes i altres de potser no tant, així com allò que significà per als barcelonins després de la curta però desagradable etapa de Wenceslao González Oliveros —un manat de Ramón Serrano Suñer⁴ (demano perdó per escriure el segon cognom de manera correcta i no amb el descatalanitzat *Súñer* que s'inventà l'interfecte i que ja han adoptat legalment els seus descendents)— amb la seva inquisitòria contra la llengua... i els industrials. Oblidem el record que deixà en alguns i les frases enginyoses com «Con Correa había Alegría y con Alegría hay Correa» en referència a un dels seus successors al Govern Civil i a la seva actuació durant la vaga de tramvies del 1951. I deixem també les parts més fosques, dramàtiques i tètriques de l'etapa Correa, la de la tolerància amb els administradors de ricí als aliadòfils, la de l'assalt a la seu de la revista *Destino* o a les habitacions del president del comitè jueu d'ajut als refugiats, atribuïdes als *chicos de Correa*. O l'afer, encara més salvatge i pel qual foren condemnats per un consell de guerra el capità de la Guàrdia Civil, Manuel Bravo Montero —cap d'un denominat *rondín antimarxista* d'origen falangista, com veurem al capítol 4— i altres, que va suposar l'assassinat de l'espia Sanclemente, un fet que obsessionava Correa anys després de deixar el càrrec, tal com em referí l'editor i propietari de *Destino* Josep Vergés. Vergés m'explicava⁵ que una vegada que el visità a Madrid, empès per un empleat seu que li demanava que intercedís perquè li fos assignat un pis oficial, l'exgovernador, després de fer-lo passar obviant una cua quilomètrica, li deixà anar un sobtat «yo no tuve nada que ver con ese asesinato». Vergés quedà astorat i, per suposat, al seu empleat li fou adjudicat el pis. Correa tingué diferències amb el Servicio de Información e Investigación de FET de Barcelona, perquè el governador era partidari que deixés d'actuar pel seu compte, segons m'explicaren dos dels seus col·laboradors al Govern Civil, Josep Arbós Batista⁶ i Manuel de Delás y de Jaumar.⁷

Deixem també la campanya de desprestigi personal ordida per tot un sector de la *Vieja Guardia* falangista barcelonina, descontenta amb el Correa que es presentava com a falangista però que en realitat no provenia de la Falange de José Antonio sinó de la Comunió Tradicionalista i que treballava per unir i cohesionar a la província els diferents sectors del partit únic, mirant d'acabar amb les conxorxes i lluites intestines protagonitzades tant per alguns d'aquells *viejaguardias* —que es consideraven preferits per Correa dins la Jefatura Provincial de FET y de las JONS— com pels carlins *intransigentes* de Mauricio de Sivatte, als qui pretenia integrar al partit. L'hauria d'haver ajudat el fet de ser antic carlí i també el seu ultracatolicisme. I de fet n'integrà, de carlins, tant al partit com al Govern Civil. Però no integrà els *sivattistes*, els carlins més puristes, que, acabada la Guerra Civil —a la qual denominaven la *cuarta guerra carlina*—, van veure com el franquisme es consolidava i s'esvaien les possibilitats d'entronització de la seva monarquia, la tradicionalista, la de Don Javier de Borbón-Parma. En realitat, no n'havien tingut gaires, de possibilitats d'entronitzar el seu *rei*. D'això se n'ocupava Franco, que no volia competència, ni, per descomptat, deixar el seu «tron».

No hem de deixar de dir que la campanya de desprestigi «interna» dirigida contra Correa inclogué rumors sobre la seva presumpta homosexualitat i es basava en l'especial relació que mantenia amb el Frente de Juventudes, la secció del partit on més es bolcà en tant que cap provincial de FET. I no oblidem, a l'hora d'explicar-nos l'impacte dels seus cinc anys barcelonins en la seva ment, el seu enamorament, promesa i projecte de casament amb una de les caps de la Secció Femenina de Terrassa, Maria Geis Salvans. Maria era filla d'una important família de fabricants tèxtils de la ciutat, germana d'Antonio Geis —cap de la Primera Centúria «Virgen de Montserrat» de la Jefatura Territorial de Catalunya i després pilot militar durant la guerra—, però el projecte de noces acabà en no res fins i tot quan a Madrid, a final de 1943, ja se'n parlava. No sabem del cert per quina raó, si per causa de la noia, de la família egarenca o per Correa mateix.

Correa cessà el 1945, quan ja havia acabat la Segona Guerra Mundial, i la hipòtesi més plausible del perquè me la donà un home que era amb ell al despatx quan succeí aquell fet. Correa es negava a aplicar talls de subministrament d'electricitat quan a altres poblacions i territoris ja n'hi havia per raó de la *pertinaz sequía* i la manca subsegüent d'aigua dels embassaments. En aquell moment els pantans catalans estaven prou plens i no hi havia raó per a les restriccions, i més quan una part del corrent s'enviava fora de la regió. El fet de plantar cara al tot just designat ministre d'Indústria i Comerç, Juan Antonio Suanzes, militar i amic d'infantesa de Franco, li costà el càrrec.

Correa no era català, encara que havia viscut a Catalunya perquè el seu pare havia estat administrador general de la Compañía de Tabacos de Filipinas del marquès de Comillas, en una relació provinent precisament de ser els Correa de Comillas mateix. Tampoc no era un falangista català de la primera hora. Però va ser important per al partit únic, per a la FET y de las JONS de Barcelona i per al Règim franquista al Principat.

Si recordo la ferum de Can Correa, no em resulta gens difícil imaginar l'olor de clínica que devia fer l'habitació d'hospital on Luis Gutiérrez Santamarina —l'escriptor, periodista i un dels primers militants de Falange Española a Barcelona que signava amb el pseudònim *Luys Santa Marina*— morí el 1980. Una habitació la factura de l'últim any de la qual (perquè se n'hi estigué tres, d'enllitat) féu pagar discretament Josep Arbós Batista, un antic col·laborador de Correa al Govern Civil i exmembre de FET y de las JONS de procedència carlina, l'home que era al despatx de Correa quan aquell fou destituït.⁸ Ell mateix m'ho contà, asseguts els dos en un bar de l'Eixample, quan ja no era un jove subordinat del governador sinó el director de Catalana de Gas al Principat. La féu pagar perquè ni Luys ni la seva família no podien fer-hi front i vivien sumits en una gran estretor econòmica. Santa Marina, antic conseller nacional de FET y de las JONS i del Movimiento nacional, antic director (encara que mai no exercí gaire, tècnicament parlant, com a tal) del diari falangista *Solidaridad Nacional* de Barcelona (resultat de la incautació de la *Soli* de la CNT, *Solidaridad Obrera*) i, per damunt de tot, literat i falangista, va ser el personatge més peculiar i conegut de la primera Falange barcelonina, de la Falange originària, la fundada després de l'acte del Teatro de la Comedia de Madrid protagonitzat per José Antonio Primo de Rivera, Julio Ruiz de Alda i Alfonso García Valdecasas el 29 d'octubre de 1933.

Escriptor d'indubtable talent, conreador d'un estil literari arcaïtzant i barroc, profund admirador de l'època imperial espanyola, biògraf del cardenal Cisneros i apassionat de la *Legión* —reencarnació en la seva ment dels gloriosos *tercios de Flandes*—, era un home ja madur en unir-se al nucli inicial de FE de la Ciutat Comtal el 1933. Tenia trenta-cinc anys i feia una vida ascètica, rodejat de gats, en un piset on s'acumulaven llibres i els milers de fitxes de literatura que pacientment elaborava. Espanyolista ardent i partidari de l'acció política directa i violenta, era, també, Luys, un intel·lectual obert que presidia una tertúlia, la del Lyon d'Or, on es reunien literats de trajectòries tan dispars com Max Aub, Félix Ros, Andrés Calzada, Juan Ramón Masoliver,⁹ Guillermo Díaz Plaja o Javier de Salas i on també participaven Martí de Riquer o Ignasi Agustí. Home valerós, tot i el fet que segurament s'havia inventat el seu enrolament a la *Legión* als anys vint escrivint una mena de crònica novel·lada —*Tras el águila del César. Elegía del Tercio, 1921-1922*—, liderà els més sonats dels no gaire nombrosos incidents que van tenir lloc als carrers barcelonins protagonitzats pels falangistes abans de la guerra, com l'assalt al bar de la Universitat el gener de 1936. Evidentment, el 19 de juliol de 1936, sortí al carrer i lluità.

També va ser amic-enemic de cenetistes i faistes, als qui intentà atreure a FE i amb qui compartí la persecució de la policia, una policia sobre la qual, des de principi de 1934 —per raó de rebre, de l'Estat, la transferència de l'Ordre Públic—, comandava la Generalitat. Compartí, també, l'odi contra aquesta policia i contra Miquel Badia, comissari d'Ordre Públic des del febrer fins a l'octubre de 1934, que l'havia perseguit a ell i la resta de falangistes, però molt més encara els cenetistes, faistes i joves llibertaris, més nombrosos i, sobretot els segons, molt més perillosos. Ells van ser els qui acabaren assassinant els germans Badia, si bé inicialment se'n culpà els de FE.

No, els falangistes no mataren els germans Badia. A qui volien matar Luys i el grup que liderava dins la FE barcelonina era al comandant d'Artilleria Enric Pérez Farrás, cap dels Mossos d'Esquadra. Però si els de la FE odiaven Miquel Badia per la persecució i els mètodes que utilitzà en la lluita contra ells fins que cessà el càrrec, matar Pérez Farrás hauria estat un acte d'enorme transcendència política. Aquest oficial, un dels pocs professionals de l'exèrcit que havia participat en els Fets del Sis d'Octubre a Barcelona del costat de la Generalitat en funció de la seva responsabilitat sobre els Mossos, havia sortit de la presó després de l'amnistia concedida pel govern del Frente Popular el febrer del 1936. La commutació de la pena de mort a la qual havia estat condemnat havia estat considerada un escàndol per part de la dreta i la ultradreta, ja que durant els esdeveniments un oficial que tornava de parlamentar amb ell havia estat mort a causa d'uns trets disparats des de l'edifici mateix de la Generalitat. Aquell fet va ser l'objecte d'una gran polèmica política, en què Pérez esdevingué el centre de l'animadversió de la facció antirepublicana de l'exèrcit i en què sembla que va participar José Antonio, del qual hem trobat una circular no publicada a les seves *Obras Completas*, probablement de l'abril del 1935, on ataca durament els indults dels líders socialistes de la revolució asturiana... i catalana, dient:

Lo más repugnante de cuanto aconteció en octubre fue el crimen de Pérez Farrás. No se encuentra precedente en más de un siglo de que un oficial español se alzase contra la unidad de España, hiciera frente a los soldados leales a España y diera muerte a algunos con las mismas armas que España le entregó para su defensa. Aquel oficial, en cualquier país del mundo que no hubiera perdido su capacidad de rubor, hubiera sido despachado por un piquete a las cuarenta y ocho horas de su felonía. El Gobierno de Lerroux le indultó, sin embargo. Y la CEDA permaneció impasible. Pérez Farrás representaba el separatismo, lo antinacional; ese espécimen deja fríos a los cautos productos humanos que Acción Popular almacena en sus ficheros. Pero González Peña representa lo anticapitalista, lo antiburgués, y la CEDA no tenía más remedio que fingir rigor en la petición de su muerte, porque, de ser más blanda, acaso se le retrajeran votos de las derechas en las próximas elecciones. Una sucia mira electoral, aderezada con falsedades, tiene a España otra vez en la incertidumbre.¹⁰

Luys i els seus no acabaren assassinant Pérez Farrás, sense que hores d'ara encara no en coneguem les raons, i tal com tractarem més endavant. El que sí sabem del cert és que els falangistes foren injustament acusats de la mort dels germans Badia el dia 28 d'abril de 1936, quan els culpables reals havien estat anarquistes de la FAI liderats per Justo Bueno.

Gutiérrez Santamarina, o Santa Marina, fou condemnat a mort tres vegades durant la guerra. N'escapà, de les dues primeres, gràcies a les mobilitzacions en favor de la commutació feta per alguns intel·lectuals catalanistes i espanyols. De l'execució de la tercera, el salvà el fet d'estar internat al penal de Chinchilla i que no hi havia comunicació entre les dues zones en què havia quedat dividida l'Espanya republicana des del març del 1938. En cas que se n'hagués lliurat, de ben segur l'haurien mort al Col·lell. El 1939 va ser ell qui féu gestos cap a alguns dels enemics condemnats a mort, sense gaire èxit, per cert.

Empresonat, doncs, durant tota la guerra, des de les diferents presons republicanes on estigué reclòs intentà coordinar actuacions de la Cinquena Columna falangista, també amb poc èxit. President de l'Ateneu Barcelonès el 1939, en queda la seva imatge hieràtica d'un dia a l'Ateneu (aleshores *Ateneo*), en la qual un Dionisio Ridruejo crític amb el Règim des de 1941 (per no ser prou feixista), però avançant cap a posicions democràtiques, pronuncià una al·locució al saló d'actes de l'entitat que fou contestada amb impropis per alguns energúmens falangistes. Allà romangué, callat, com una estàtua.

José María Fontana.

De Reus a Madrid passant per Tarragona i Granada

L'olor de tancat de la casa dels avis paterns de José María Fontana Tarrats, al carrer de la Presó de Reus, ja no es pot sentir perquè no existeix. Al seu lloc i a tota aquella antiga illa de cases del nucli antic de la capital del Baix Camp, s'hi acaba d'inaugurar un centre comercial, lúdic i residencial denominat El Pallol. S'ha esvaït l'olor de les estances guarnides amb pesants cortines de vellut, cadiratge de caoba, quadres de marc daurat i miralls antics on Fontana passà una nit despert, assegut en un balancí, en visitar Reus pocs dies després d'haver entrat el gener de 1939 a la ciutat de Tarragona amb les tropes ocupants. El nou i flamant *jefe provincial de FET y de las JONS* s'escapà unes hores per visitar aquella casa, de la qual feia dos anys i mig que havia sortit per estiuejar a Prades. Allí l'havia sorprès l'alçament i d'allà havia fugit, fent un perillós viatge fins que aconseguí amagar-se a Barcelona i, a final del 1936, sortí en vaixell i amb identitat falsa cap a França. Aquella nit en blanc la passà reflexionant sobre un món que ja havia acabat i sobre una vida que per a ell i per a tants milions d'espanyols havia quedat per a sempre més dividida entre un abans i un després de la guerra.

Part dels mobles i objectes d'aquella casa inexistent es conserven a l'últim domicili on visqué Fontana a Madrid, allà on em rebé la seva vídua, la seva segona esposa, Teo Abad,¹¹ pocs mesos després del traspàs del falangista, el 1984. I si del contacte amb ella i els seus quatre fills i de la seva generositat, vaig poder obtenir-ne la consulta dels papers privats del personatge, ara em faig creus de no haver parlat amb la primera esposa, Teresa Bertrán d'Ossó, de qui Fontana s'havia separat a final dels anys quaranta. No ho vaig fer perquè pensava que era morta, i això després d'haver llegit un paràgraf —un ambigu paràgraf—¹² d'una de les obres semiautobiogràfiques del mateix Fontana, *Dos trenes se cruzan en Reus*, on diu:

Yo dediqué mis primeras sonrisas a una pequeña señorita con la que, andando los tiempos, tuve seis hijos. Iba a escribir «para mi desgracia», pero me contuve a tiempo, ya en el borde abismal de la tontería que representaría aquella opinión: jamás sabemos lo que es fasto o nefasto, y de la misma manera que no hay mal que por bien no venga, la vida enseña que no hay bien que para mal no sea, justicia ambivalente que aprendí con sangre y gozo, según enseñanza de mi maestro Heráclito, de Éfeso. ¿Cómo no reconocer el saldo positivo que son mis hermosos cinco hijos mayores, con los diecinueve nietos? ¿Cómo, sin los acerbos dolores del fracaso matrimonial, cabía esperar la mano angélica que acompaña la década de mi plenitud? ¿Cómo, sin haber bajado a los infiernos cuando murió aquella en 1959, pudiera hoy gozar de tan dulce declinar, rodeado de mi mujer y de otros cuatro hijos maravillosos...?

Però Teresa no morí fins al 1989.¹³

Dona valenta, Teresa. Dona avançada al seu temps. Dona que es cansà del comportament del seu marit i decidí separar-se'n. Dona que ho pagà car, ja que no era broma separar-se d'un jerarca del Règim, perdé la custòdia dels fills —tot i ésser molt petits— i quedà en precària situació econòmica. Dona a qui costà molt sobreposar-se al dolor de veure's sola i vivint a pensions i hotels de Madrid fins que fou capaç de refer-se anímicament i (menys) econòmicament. Dona ardida, que el 1936 havia seguit José María a França, després que li matessin a Reus el pare i el germà —Josep Maria, cap de les joventuts tradicionalistes de la ciutat. Dona que, per aconseguir passar la frontera, s'havia enfrontat amb els milicians de guàrdia i que, un cop trobà el seu promès a França, s'hi va casar a l'Église Espagnole de la Rue de la Bibliothèque de Marsella, en una cerimònia trista i solitària on actuà de testimoni un altre reusenc, Carles Martí, amic dels dos, soci d'Esquerra Republicana de Catalunya i futur senador amb el retorn de la democràcia el 1977.

Un cop separada, Teresa Bertrán no es resignà i lluità pels seus fills. Visità el cap polític del seu marit, encara governador de Granada, és a dir, el ministre de Governació Blas Pérez, i li explicà què havia passat. S'adreçà, doncs, a un ministre a qui sabia molest amb José María perquè aquest l'havia obviat més d'una vegada a l'hora d'aconseguir audiències amb Franco sense l'obligada, reglamentària i jeràrquica intermediació del ministre. Però el poder era el poder i Teresa no aconseguí res d'allò que realment li interessava, com ara els fills. Però indirectament, sí que aconseguí ferir la carrera política del seu marit, que quedà tocada. El càrrec següent de Fontana ja fou en una esfera política paral·lela,

l'Organización Sindical —cap del Sindicat Nacional Tèxtil—, i el 1954, en cessar, es cloqué per sempre la seva carrera oficial iniciada el 1938.

Després de passar temps no gaire fàcils des del punt de vista econòmic, Fontana inicià una nova etapa professional, aquesta en l'esfera semioficial, en concret des de la secretaria de la Cambra de Comerç de Madrid primer i, després, des del Tribunal de Defensa de la Competència, entre altres càrrecs que ostentà durant els trenta anys que encara visqué i que li proporcionaren benestar econòmic.¹⁴ Però no aconseguí mai la nul·litat eclesiàstica que perseguia per poder-se tornar a casar i hagué de romandre en una situació ben infausta sota el franquisme, la de separat. De separat no beneït, per entendre'ns. Teresa Bertrán era molt baixeta i el seu metre i mig d'alçada havia contrastat sempre amb l'imponent —per l'època— metre noranta-dos de Fontana. *El punt i la i* els havien motejat al Reus republicà. Ben valerosa, aquesta petita Teresa Bertrán d'Ossó.

Fontana fou gairebé el fundador solitari de les JONS i de Falange a Reus els anys 1933 i 1934. Després, el cap de la Falange catalana, Roberto Bassas, el designà *jefe territorial* (regional) de *Prensa y Propaganda* de Catalunya i, ja el 1935, fou designat cap provincial de l'organització a la província de Tarragona, d'una esquifida organització que, tanmateix, ell afirma al llibre *Los catalanes en la guerra de España*, que fou capaç d'establir com una xarxa als pobles de la demarcació.

Ja durant la guerra i a la Zona Nacional estant, esdevingué de bell nou, el 1938, cap provincial de Tarragona però ara no de FE sinó de FET y de las JONS, el partit únic del Règim. Inicialment només va ser cap d'una part de la província (l'ocupada pels franquistes els mesos de març i abril del 1938) i això fins al gener del 1939, quan es completà la conquesta. S'estigué en aquest càrrec fins al 1943. Ell mateix es vantà posteriorment de la diferència de tracte que li dispensaren el 1939 de *la liberación* molts dels conciudadans que havien deixat de saludar-lo en fer-se *hitlerià* (que així l'havia motejat alguna premsa local) abans de la guerra. Començà, doncs, durant la guerra i a la Zona Nacional una carrera política que l'hagués portat més enllà de no ser pel que acabem de contar de la seva vida familiar. Una separació que en els ambients carques dels habitants del palau del Pardo era més que suficient per aturar un *cursus honorum* polític.

Fontana publicà una extensa obra —en bona part inèdita— d'interès molt desigual, que inclou no només llibres, conferències i pamflets sinó també —i és allò que resulta més valuós per a nosaltres, historiadors— una munió d'informes i comunicacions amb els seus caps de Madrid que són molt útils a l'hora d'entendre no solament el funcionament interior del Règim sinó també la seva conflictivitat. Donar a conèixer els documents més rellevants va ser l'objectiu primer del llibre que vaig dedicar al reusenc el 1997, subtítulat *Aproximació a la biografia política del personatge*.

Fontana va ser un falangista i franquista català atípic, entre altres raons perquè va anar reflexionant de manera gairebé constant al llarg de la seva vida sobre la «qüestió catalana» —o *el problema catalán*. Això sí, cada vegada de manera més alarmada i, si em permeten l'expressió, «emprenyada», davant la tímida però progressiva represa del catalanisme iniciada ja des de la segona meitat dels anys quaranta. Estava enfadat amb unes autoritats —les pròpies, les franquistes— que titllava de massa permissives i es queixava del fet que el Règim no tingués una política definida envers el *problema catalán*. Ell, per contra, sí que creia que en tenia una. Aquesta labor reflexiva i anticatalanista sobre el catalanisme polític venia de lluny, i l'havia iniciada durant els anys 1934-1936, amb iniciatives internes a FE que veurem més endavant. Durant la guerra en continuà la reflexió, acompanyat per Javier de Salas, amb el setmanari *Destino* —òrgan de la prefectura territorial catalana, primer de FE i després de FET—, del qual foren ànimes, a banda dels dos personatges esmentats, Ignasi Agustí, Josep Vergés, Juan Ramón Masoliver i altres, a Burgos i Sant Sebastià. També la continuà, durant la seva curta estada al front amb la Tercera Centúria de la Jefatura Territorial de Cataluña de FE de las JONS, escrivint el llibret —que no es publicà fins al 1945— *Destino y constitución de España*.

José Ribas Seva i Roberto Bassas Figa: de l'Eixample a Burgos...
i de Castelló d'Empúries a la fossa comuna del Collell

Al contrari que la casa pairal de José María Fontana Tarrats, la d'un altre Josep, José Ribas Seva, sí que es mantenia intacta quan la vaig visitar als anys vuitanta, quan ell ja era mort. La casa dels Ribas del carrer Consell de Cent és una típica casa de pisos burgesa de l'Eixample. El bonic pis ocupat per la seva família és ple de mobles modernistes i quadres —ha servit més d'una vegada, crec, per filmar-hi espots o pel·lícules. Allà hi vaig conèixer els tres fills,¹⁵ que m'obriren de manera desinteressada l'accés als papers personals i polítics del pare. Papers que, juntament amb altres d'origen privat i l'escassa documentació de la Falange de Barcelona conservada als arxius oficials de Madrid, així com la carlina de l'arxiu que la família Fal Conde custodia a Sevilla, constituïren la documentació sobre la qual em vaig basar per escriure el meu estudi sobre la Falange catalana a la Zona Nacional.¹⁶

Pepe Ribas havia estat, com Santa Marina, un dels primers adherents a la Falange a Barcelona. Provenia d'una nissaga de moblistes i era copropietari i responsable de la botiga «Vídua de Josep Ribas. Mobles i decoració». Casa fundada el 1850,¹⁷ que anteriorment havia inclòs un taller de fabricació de mobles a la part baixa de la casa de Consell de Cent. Pepe era l'hereu i tenia el títol de *director de la madera* obtingut a l'Escola Industrial de Barcelona. Era un home relativament ric, que, després d'haver tingut contactes amb el catalanisme a través de tertúlies d'aquest caire i de la seva pertinença al Centre Excursionista de Catalunya, arribà a FE de la mà de qui n'era el cap a Catalunya, l'advocat de Castelló d'Empúries afincat a Barcelona, Roberto Bassas Figa, *Robert*, quan havia militat al republicanisme catalanista. Sembla que conequé Bassas arran de la seva intervenció com a advocat en un problema laboral que hi va haver a la

fàbrica de mobles; en tot cas aquesta és la versió familiar. Recentment el seu fill José, fundador i ànima de la revista *Ajoblanco*, l'ha publicada dient que

Lo que de veras le había precipitado a la Falange era un suceso que ocurrió en 1933, cuando un «cierre patronal» había arrastrado a mi abuela al calabozo. La había denunciado un oficial de talleres en quien mi abuela había confiado durante décadas. Ver a su madre entre rejas le tuvo que provocar una reacción tremenda. El abogado que la sacó del apuro, Roberto Bassas, resultó ser uno de los primeros falangistas de la ciudad.¹⁸

El fet és que fou arran d'aquest conflicte que els Ribas decidiren tancar la fàbrica, mantenir només la botiga i llogar el local a una empresa paperera, com m'explicà el germà petit de José Ribas Seva, Ricardo,¹⁹ arquitecte. Bassas nomenà Pepe *jefe local* de Barcelona, és a dir, cap de la Falange de la ciutat. Els dos formaren un tàndem ben avingut però molt qüestionat internament. I és que la Falange de la ciutat sempre va ser, abans de la guerra, una organització molt petita —arribà a reunir un miler d'afiliats en el seu moment àlgid, comptant només amb cent quaranta pocs afiliats abans del cop del 1936— i dividida en sectors enfrontats.

És a dir, que la Falange no reunia només els seguidors de Bassas, sinó més grups, com ara el liderat per Santamarina, que s'escindí, juntament amb Luis Fontes de Albornoz —un altre dels primers organitzadors de Falange a Barcelona—, poc després de l'accés de Bassas a la prefectura regional. Aquest últim grup estava format per treballadors enquadrats en una organització sindical pomposament (per la seva petitesa real) denominada Central Obrera Nacional-Sindicalista (CONS) així com per alguns elements del que podríem denominar el *lumpen* dels baixos fons barcelonins. Una tercera tendència falangista barcelonina era la dels joves universitaris i batxillers del Sindicato Español Universitario (SEU). I encara hi havia el grup dels seguidors de les JONS amb José M. Poblador al front. Aquests últims sembla que mantingueren després de la seva entrada a FE a Barcelona, una certa autonomia, constituïren una mena de tendència a part fins que, en abandonar el seu antic líder, Ramiro Ledesma Ramos, la Falange, a Madrid, el gener del 1935, el seguiren. Ledesma passà per Barcelona i aquí es fundà un nou Partido Español Nacional-Sindicalista (PENS) que presidí Poblador juntament amb Emilio de Lasarte Rouzart i Juan Berenguer Aguilá, i que reuní una quarentena d'exjonsistes.²⁰ Tanmateix, durant la primavera del 1936 sembla que els jonsistes reingressaren a FE de las JONS barcelonina, com veurem més endavant.

És a dir, que la realitat de la Falange barcelonina casava molt poc amb l'estructura teòricament centralitzada i jerarquitzada de FE que els mateixos falangistes van voler deixar dels seus temps *heroicos* per a la posteritat. L'ocultació de l'existència del PENS, per exemple, és un fet en totes les declaracions jurades i currículums que redactà Poblador durant la postguerra.

Tal com escriví José María de Areilza²¹ el 9 d'octubre de 1939 en realitzar una inspecció interna de la Jefatura Provincial de Barcelona del partit unificat en l'«Informe de la inspección territorial de FET y de las JONS de Cataluña elevado a la consideración del Secretario General del Partido», *la Falange tenía en julio de 1936 unos 140 afiliados en la capital, a su vez subdivididos en tres grupos irreconciliables que se hacían la vida imposible*, segurament en referència als partidaris de Bassas, Santa Marina i els jonsistes. El fet és, però, que a més a més encara hi havia altres grupets o grups d'amics que de vegades feien vida pel seu compte, com el format per José Fernández Ramírez —cap territorial de les milícies abans que ho fos Vicente Lupo Lupo—, Pedro de Armenteros Urbano —el cap provincial del Servicio de Información e Investigación de FET y de las JONS de la Barcelona de la primera postguerra que apareix a tants informes i avals de la repressió, inclòs l'adjunt al sumari del president Companys— i Fernando García Teresa.²² El grupet era actiu i segons informà després de la guerra Carlos Trías Bertrán als seus superiors de Madrid en un seu «Informe político de Barcelona» de novembre de 1940, *se ha destacado siempre por sus pequeñas intrigas, lo cual les indujo a pretender la Jefatura del Partido en tiempos de José Antonio, procurando derribar al entonces Jefe, pero como es lógico, jamás pudieron conseguirlo de nuestro Fundador, separándose algunos de ellos de la disciplina de la Falange*. Un altre document, en aquest cas el pamflet «De cabo de Sanidad a diputado provincial: José Fernández Ramírez», signat per un fantasmagòric *Directorio de acción de la Vieja Guardia Valladolid-Barcelona abril de 1948*, en dóna una versió més dura, parlant d'una seva expulsió *con motivo de ofrecérsele un mando en el Voluntariado Español, hizo la escisión en el partido en los momentos de lucha más críticos. Por tal motivo fue expulsado de FE por José Antonio, fluctuando desde entonces en Peña Ibérica, España Club, CEDA y [Juventudes] Antimarxistas*. La cosa degué tenir lloc poc abans de l'alçament però quan esclatà Fernández Ramírez²³ hi participà com a falangista, la qual cosa apunta a una readmissió. Durant la postguerra, Fernández Ramírez es mogué molt des de la delegació provincial de la *Vieja Guardia* —contra Correa, per exemple— i arribà a ser subjefe del Movimiento, vicepresident de la Diputació de Barcelona i fins i tot governador civil de Castelló durant dos anys, del 1969 al 1971. Sempre foren molt amics amb Armenteros i García Teresa²⁴ —els tres acudiren junts al míting de Primo a Alcanyís, segons m'explica García Teresa mateix.

Però la discrepància interna més important dins de la Falange barcelonina va ser la que existí entre els grups de Bassas i de Gutiérrez Santamarina. Un, no l'únic, dels seus motius era el de l'activisme, el tipus d'accions de carrer i *esquadristes* a portar a terme, així com els límits que aquestes havien de tenir. L'escriptor i la CONS eren els més llançats i protagonitzaren —sovint acompanyats d'alguns joves del SEU— els incidents més sonats de la petita història falangista barcelonina. Com hem dit, el grup liderat per l'escriptor incloïa alguns dels elements més violents. Planejaren, i Luys se'n vanà en testificar-ho a la

Causa General, l'assassinat de Pérez Farrás, si bé finalment no el portaren a la pràctica. Aquest pla va ser objecte de controvèrsia interna. Sembla que Bassas no era partidari d'assassinats, i de fet la Falange de Barcelona, i la catalana en general, no en protagonitzaren cap —ni tampoc tingueren cap mort— durant els dos anys i mig que existiren abans de la Guerra Civil. La discrepància de Bassas amb Luys podria recordar la que tingué Primo al principi amb els sectors més violents de l'organització, com els que representava el cap d'operacions —i alfonsí de pro— Juan Antonio Ansaldo.

Però el fet és que José Antonio considerava la violència —i deixem de banda la qüestió de si íntimament li repugnava o no, com insisteixen a plantejar els seus biògrafs i hagiògrafs— com una cosa consubstancial a Falange i necessària per aconseguir els seus objectius. I el partit, a Madrid i altres capitals, entrà progressivament en una dinàmica violenta cada vegada més sagnant, en una espiral d'acció-reacció amb els seus enemics que produí baixes alienes —sobretot socialistes— i pròpies. Una escalada que es disparà la primavera del 1936 i en la qual també participaren escamots d'altres grups de dreta radical, com carlins, alfonsins, albinyanistes i altres, la responsabilitat de les accions de tots els quals s'ha carregat sovint a la nòmina dels falangistes. Però, com diem, aquesta escalada violenta no es produí amb la mateixa intensitat a casa nostra, malgrat les ganes que Luys i els seus li tenien a Pérez Farrás. Sí que, en canvi, i per descomptat, ocorregué allò bàsic i fonamental per a Falange, com era el fet de preparar i protagonitzar un alçament o un cop d'estat.

Bassas —de qui sabem poques coses— sembla haver estat, a banda de gens *llançat*, un subjecte culte, un falangista més d'idees que d'acció. Nascut a Castelló d'Empúries però afincat amb el seu germà gran Andreu i les germanes Francesca i Margarida a Barcelona, era fill d'un pagès benestant, fill a la vegada d'un protegit del comte d'Empúries i duc de Medinaceli, com m'explicaren els seus nebots néts, Blanca Bassas Carbó i Josep Planas Bassas²⁵ ja fa anys. No estan clares les raons del seu ingrés a FE, a un grup feixista i espanyolista, provenint com provenia d'un altre de republicà i catalanista, el Grup de l'Opinió.

El cas és que Bassas veié la seva prefectura interna contínuament qüestionada per Santamarina i altres. Segons me'l descriví Raimundo Frouchman Roger —el metge que actuà com a segon de Ribas a la Falange local de Barcelona i que vivia al xamfrà del davant de Bassas, a la cruïlla dels carrers de Làuria i Diputació—, era més que res un intel·lectual. Santa Marina també ho era, però en política era un *esquadrista*, un feixista d'acció, i el xoc amb Bassas va ser inevitable. El 1941, encara ressentit, afegí Luys al seu testimoni a la *Causa General* que la gestió de Bassas havia tingut com a conseqüència de l'allunyament de bona part de la militància de l'organització. Les diferències entre els dos caps —els dos amb la categoria de *consejeros nacionales* de FE— es palesaren de bell nou la matinada del diumenge 19 de juliol de 1936, quan l'escriptor i altres falangistes —pocs, una vuitantena, atesos els problemes de coordinació interns motivats per la persecució a la qual estava sotmesa Falange des de la victòria del Front Popular— es concentraren a la caserna de Pedralbes i altres dependències militars i sortiren al carrer amb les tropes sublevades, mentre que Bassas, Ribas i el *Jefe de Milicias* «oficial» Vicente Lupo²⁶ s'estaven, segons m'explicaren Alberto de Grau —un home que posteriorment fou delegat provincial de la *Vieja Guardia* i manejà informació relacionada amb els fets— i els nebots néts de Bassas, en un pis del carrer Pelai, el del metge Ponce de León. No acudiren, doncs, a la caserna, tot i haver estat trucats repetidament —segons declararen Luys i Fontes— des del quarter de Pedralbes perquè s'hi presentessin. Segons Grau, Bassas no considerava que la seva feina fos sortir al carrer sinó romandre al lloc des del qual pogués accedir als centres de poder una vegada hagués triomfat l'alçament. I per això s'estigué amb els altres dos caps al centre de la ciutat esperant. Segons el meu informant, aleshores un jove seuísta de la tendència Bassas, al pis de Ponce s'hi estigué Bassas amb *tradicionalistas ilustres* [...] *esperando al Capitán General* [sic] *para ponerse de acuerdo* i, després del triomf de l'alçament, anar a ocupar càrrecs oficials. Com ells, molts esperaren erròniament que el 19 de juliol fos un segon Sis d'Octubre, és a dir, una acció militar ràpida, poc cruenta i exitosa.

La versió que deixà Ribas Seva a la *Causa General* difereix, però, del que acabem d'explicar. Declarà que *las consignas que debía recibir el declarante con respecto al día que se efectuaría el Alzamiento, lugar de concentración, cuarteles a que había que acudir, no llegaron a su conocimiento, indudablemente debido a que José Martín [a qui ens referirem més endavant] fue detenido, al igual que otros varios, que tuvieron que esconderse por haber ido la policía a sus domicilios y que por todo ello no enlazaron con el declarante, que se quedó desconectado en aquella ocasión.*²⁷

Què ocorregué en realitat? M'inclino per creure a De Grau i també a interpretar la versió de Pepe Ribas en termes d'autodefensa davant de l'ambient intern contrari, enmig del clima exaltat de la immediata postguerra.

L'actuació de Bassas, Ribas i Lupo el 19 de juliol de 1936 fou considerada pels seus camarades com una mostra de covardia personal i planà posteriorment en la història dels *camisas viejas* barcelonins palesant de bell nou l'animadversió que Santa Marina, Luis Fontes de Albornoz i altres havien anat acumulant contra Bassas, tot això enmig de la mítica i mística falangistes del valor, el sacrifici per la Pàtria, etc. La ferida quedà en part apaigavada en ésser assassinat Roberto Bassas pels republicans al Collell, el febrer del 1939. Però només parcialment apaigavada, atès el to de les declaracions hostils que hem ressenyat. Tot això, tanmateix, no ens ha de fer pensar en uns Bassas i companyia inocus. Tots els falangistes barcelonins que no foren detinguts la primavera del 1936 —o aquells que ho foren però sortiren al carrer abans del 19 de juliol— participaren en la preparació del cop. I ho feren, com la resta dels seus *camaradas* de l'Estat, mentre discutien amb els conspiradors militars de la clandestina Unión Militar Española (UME) les condicions concretes de la seva participació. Pepe Ribas i altres caps relataren a la

Causa General les activitats preparatòries realitzades conjuntament amb els militars, fabricació d'explosius inclosa.

Tornant a la fractura interna, diguem que tingué continuació durant la guerra, a la Zona Nacional estant, amb un Ribas esdevingut *jefe territorial* de Catalunya que hagué de suportar alguna bretolada referida a la seva presumpta covardia per part dels membres de la Centúria «Virgen de Montserrat» en visitar-los al front. Burles que també tenien molt a veure amb el típic ressentiment dels *del frente* envers els *emboscados* de la rereguarda. Però el ressentiment quedà, i Roberto Bassas no tingué un carrer dedicat al seu nom a Barcelona fins bastants anys després d'acabada la guerra, i això gràcies als *vellfalangistes* de la seva tendència, que el reivindicaren enfront dels altres i pressionaren el consistori, com també em contà Alberto de Grau.²⁸ Però, cinquanta anys després dels anys republicans, antics seuistes com Celestino Chinchilla Ballesta²⁹ encara em criticaven la *sensatez* de Ribas, a més de qualificar-lo despectivament de *contable* del partit abans de la guerra. Un altre *vellfalangista* jove aleshores, Joaquín Encuentra Morer, que havia estat abans comunista, em resumí el seu punt de vista sobre els problemes de la Falange barcelonina de preguerra dient: «L'orientació d'aquí [*la de Bassas*] no era d'acció directa; que si la propaganda, cartes, etc. Al grup del SEU ho consideràvem ridícul i hi havia tensió interna. Inclús va arribar [*el moment*] que Bassas ens va cridar amenaçant-nos d'expulsió. Dèiem: En Bassas és un figa i a l'únic que aspira Ribas és a ser regidor. La gent més activa anava més a les CONS que no a Rosic [*el carrer on es trobava el local de la FE*].³⁰

Un altre motiu de discrepància interna era la qüestió de l'ús del català *dins* i *per* l'organització. Diguem que una part dels joves universitaris del SEU, com em relatà Chinchilla mateix, tampoc no estaven d'acord amb Bassas per aquesta raó. Se sumaven així a Santa Marina i a Fontes de Albornoz —que abandonà el local de Rosic mig escindint-se de fet perquè allà de vegades es parlava en català. Això el feia sospitar de la presència de catalanistes dins l'organització! Com si no fos natural i segurament inevitable que falangistes catalanoparlants parlessin entre ells en la seva llengua. A més a més, Bassas assumia el posicionament de José Antonio sobre Catalunya dins Espanya, les seves frases sobre *la bella lengua catalana* i els *regionalismos* completament compatibles en el seu discurs polític amb la defensa aferrissada de l'anorreament de l'autonomia, el catalanisme polític i la cooficialitat de la llengua. De fet, és factible pensar que Bassas influís d'alguna manera sobre el pensament del seu cap nacional en aquestes qüestions. Deixo la hipòtesi oberta. Però tot això molestava persones com Fontes, Chinchilla i molts altres. No estaven per floritures.

Quant als joves enquadrats al SEU, una part acudia tant al local de Bassas com al de Santa Marina; altres, només ho feien al del primer. Encara que dels testimonis que he pogut reunir no es dedueix una separació tan fàcil, podem dir que els qui volien més acció i risc s'acostaven a Luys, mentre que els altres actuaven sota les directrius de Bassas i Ribas. Ara bé, per damunt i per avall de les discrepàncies i els allunyaments majors o menors, el fet era que Roberto Bassas era el *jefe territorial de Cataluña de FE de las JONS* designat per Primo des que s'havia adoptat el sistema de comandament únic que substituïa el de triumvirat —el mateix canvi que havia permès a Primo esdevenir *jefe nacional*—, i que FE de las JONS, almenys en teoria, era una organització jerarquitzada i paramilitar. Per tant, l'acceptació de Bassas havia de ser, almenys teòricament, indiscutible. I més quan havia estat designat precisament perquè Primo de Rivera, coherentment amb el seu pensament sobre la qüestió catalana, volia un català d'origen al capdavant de l'organització. Santa Marina no ho qüestionà, encara que resulta factible pensar que aspirés ell mateix a la prefectura. Però que acceptés nominalment Bassas no lleva que la discrepància amb ell no creixés al llarg dels dos anys i mig que transcorregueren entre 1934 i el final de setmana fatídic del 17 al 19 de juliol de 1936, amb el resultat, juntament amb les oscil·lacions dels seuistes i la semiautonomia jonsista, d'una organització desunida, la qual cosa feia més pregona la petitesa del falangisme a casa nostra. Celestino Chinchilla³¹ em relatà un viatge de Julio Ruiz de Alda a Barcelona l'octubre del 1935 per mirar de resoldre les discrepàncies, *en plan apaciguador*, però no sembla que tingués gaire èxit. Faria més en aquest sentit la persecució soferta per l'organització arran de la seva il·legalització la primavera del 1936 i, sobretot, l'organització del cop militar a la ciutat. Aquí sí que sembla que hi van ser tots. Dels testimonis, se'n dedueix més cohesió durant els mesos de clandestinitat de la primavera —inici de l'estiu del 1936—, que en l'anterior etapa de funcionament en llibertat.

Totes aquestes divisions internes desmunten el mite d'una Falange en tant que milícia jerarquitzada cohesionada per l'obediència i la disciplina. Disciplinada, una organització dividida en diferents tendències i locals a la Ciutat Comtal, amb els seus caps enfrontats i actuacions durant la major part dels gairebé tres anys de funcionament no ja no coordinades sinó tampoc comunicades als teòricament *camaradas*? Un panorama real que es demostra quan es veu a les entrevistes amb supervivents que molts no conegueren les accions que portaren a terme els dels altres grups i grupets.

El fet és que queden moltes coses per aclarir en la història de la FE de las JONS barcelonina. I en tot cas la seva és una manifestació més de l'extraordinària història dels falangistes *de la primera hora* en general. Un grup reduït i marginal, que, tanmateix, gràcies a la guerra, acabà fent carrera política, amb més o menys èxit. Això, aquells que ho pogueren contar.

Si anem a la postguerra ens trobem que els enfrontaments interns continuaren, i que precisament la carrera política, o les ganes de fer-ne, juntament amb l'interès del partit únic per incrementar les seves quotes de poder, estigueren al darrere d'una part dels nombrosos enfrontaments interns que visqué la FET y de las JONS de Cataluña —de manera semblant a moltes altres províncies— durant, com a mínim, tota la primera part del Règim de Franco. Trobem lluites pel poder amb els carlins, amb determinats governadors civils, amb l'Exèrcit i amb l'Església per qüestions competencials sobre aspectes de la vida

provincial, sobre l'associacionisme femení, el juvenil, la beneficència, etc. Lluites que també poden encobrir, com va ser de vegades el cas del partit a Barcelona, lluites internes pel poder. Determinats «camises velles» es consideraren sempre amb mèrits més que suficients per detenir el poder —ocupant la prefectura provincial, la subprefectura, o les comarcals i locals— pel fet d'haver format part de la Falange primerenca.

La trajectòria de Ribas i Bassas seguí diferents camins després del fracàs del cop del 19 de juliol. El primer aconseguí sortir de Barcelona en un vaixell italià i es passà la guerra a Burgos dirigint l'organització dels falangistes catalans exiliats a l'Espanya Nacional, la Jefatura Territorial de Cataluña de FE de las JONS. Una organització *in partibus* o extraterritorial amb seu a Burgos —la capital de l'Estat franquista durant la guerra— i subseus a Sant Sebastià (on es concentrava la major part de la colònia catalana exiliada, encara que paradoxalment hagi passat a la nostra història amb la denominació de *catalans de Burgos*), Saragossa, Sevilla, Ciutat de Mallorca, Màlaga i altres capitals. Ribas esperava el moment de la conquesta i ocupació de Barcelona per tornar el comandament a un Bassas que s'havia amagat a Barcelona des del 19 de juliol de 1936. El comandament que volia passar-li era el d'una FE que ja era FET, que ja era partit únic. Precisament per aconseguir aquesta transformació o mutació de FE en FET (gairebé total en el cas de l'organització dels exiliats catalans a l'Espanya Nacional) Ribas Seva i el seu entorn havien estat movent importants influències, poques però al més alt —altíssim— nivell, com veurem al capítol 3. Tanmateix, passar-li el testimoni a Bassas no va ser possible perquè aquest, poc abans de l'ocupació de Barcelona, va ser delatat, empresonat i assassinat. Amagat a diferents indrets, juntament amb el seu germà gran Andreu, acabà a les golfes de la casa de la seva germana Francesca on, després de passar-s'hi més de dos anys amagat i mantenint contactes esporàdics amb Ribas a Burgos, fou detingut, juntament amb el germà. La causa sembla haver estat el robatori —almenys aquesta era la versió de Ribas Seva, que la família Bassas acceptà— després que una dona que els visità s'adonà que els germans guardaven joies familiars. Atesa la importància de Robert, foren inclosos a la llista de la cinquantena de presoners seleccionats dintre del monestir del Collell per ser assassinats. I ho foren.

En canvi Ribas, poc abans de la conquesta, a final de desembre del 1938, va ser designat per ocupar una tinència d'alcaldia al nou ajuntament de la Ciutat Comtal, quan la composició d'aquest es preparà a Burgos. I al consistori —i, en menor grau, a la Diputació— féu la major part de la seva carrera oficial durant el franquisme. El 1961 era primer tinent d'alcalde amb Porcioles. A banda de tinent d'alcalde i diputat provincial —encarregat de l'Hospital Clínic i de la Casa de la Caritat—, va ocupar, entre altres, els càrrecs de delegat provincial d'Auxilio Social (1942-1948), vocal econòmic del Sindicato de la Madera, vocal del Gremio Sindical de Muebles y Objetos de Arte, conseller del Ferrocarril Metropolitano de Barcelona, comptador del Fomento del Trabajo Nacional, conservador del Real Círculo Artístico i vocal del consell de les Viviendas del Congreso Eucarístico, segons consta als currículums que ell mateix conservava a casa seva.³²

Carlos Trías Bertrán, el falangista metòdic i competent que poc a poc deixà de ser-ho i quasi fou ministre de Franco, i Mariano Calviño de Sabucedo Gras, o la política i els negocis

A l'ampli pis del carrer de Balmes on em reberen la senyora María Teresa Sagnier Puig-Mir, vídua de Carlos Trías Bertrán, i el seu fill Miguel³³ es conservava el despatx d'advocat d'aquest altre falangista barceloní de la primera hora, un home a qui una mort prematura privà de ser designat ministre de Franco. El seu nom és, a hores d'ara, més conegut a Madrid que a la seva ciutat natal perquè allí hi té dedicada una plaça, a prop del passeig de la Castellana, en reconeixement a la tasca exercida com a comissari general d'Ordenació Urbana de Madrid.³⁴ Aquest càrrec, culminació dels anys de regidor i tinent d'alcalde d'Urbanisme a Barcelona i de les relacions establertes els anys que el detingué, li féu de trampolí cap a una cartera ministerial, la de ministre de l'Habitatge, per la qual ja no va poder ser designat en morir dos mesos abans del seu previst nomenament dins la remodelació ministerial de 1969.³⁵ A la seva vídua i a tots els seus fills, especialment a qui guarda la documentació del pare per raó de residir a Madrid, Jorge Trías Sagnier, dec el fet d'haver pogut utilitzar-la per als meus treballs sobre la Falange catalana.

Nascut el 1914, Trías tenia vint-i-dos anys el 1936 i provenia de la Comunió Tradicionalista. Fill del prohom carlí Bartomeu Trías Comas —diputat per Vic i senador per Barcelona en diferents legislatures abans del 1923—, des de molt jove s'inicià en la política i començà la seva carrera dins del carlisme. El 1930 ingressà a les joventuts tradicionalistes i un any després, arran de la unificació (l'octubre del 1931) dels diferents corrents carlins en la nova Comunió Tradicionalista, ja n'era sotsecretari. Tanmateix, el març del 1934 abandonà el carlisme i ingressà a la nova FE barcelonina. Aquest seu gest polític significava un trencament amb la tradició familiar i no fou del tot inusual als anys republicans. L'atracció pels feixismes, la seva àurea —en part real— de modernitat enfront del tradicionalisme dels carlins havien atret el jove Trías. Un any després, l'abril del 1935, Roberto Bassas el convertia en secretari territorial, és a dir, en el seu segon a Catalunya. Ja aleshores Trías s'havia llicenciat en Dret i en Administració Pública. Detingut i processat amb altres camarades falangistes la primavera del 1936, Bassas l'envià, abans que se'l pogués tornar a detenir (com es pretenia), el 15 de juliol, a Madrid, a rebre instruccions del secretari general de FE, Raimundo Fernández-Cuesta, empresonat a la Model. Retornà Trías a la Ciutat Comtal en el tren nocturn del 18 al 19 i no arribà a temps d'entrar a la caserna per sublevar-se. Fracassat el cop, s'amagà, aconseguí sortir en vaixell cap a Itàlia el mes de novembre següent i s'incorporà ràpidament a l'Espanya Nacional.

Trías demostrà vocació política i intel·ligència. La seva carrera durant el franquisme demostra ambdues coses i, de fet, com hem dit, va estar a punt de culminar en allò que era la màxima aspiració de qualsevol polític del Règim: ser ministre. No va ser, tanmateix, el típic *camisa vieja* ancorat en la rememoració de presumptes glòries passades per progressar en l'àmbit local o, com a màxim, provincial. Ben al contrari, s'adaptà als canvis del Règim i jugà fort en escenaris canviants, evolucionant alhora políticament. Mostrà, a més, molt instint. Vegem-ho.

Tot just arribar a la Zona Nacional havia estat eximit de l'ingrés a l'exèrcit ja que a Burgos Ribas Seva el considerà *indispensable* i féu que Hedilla el ratifiqués com a secretari territorial de la FE catalana.³⁶ Tanmateix, al cap d'uns pocs mesos i després d'una visita amb Ribas a la Tercera Centúria de la Territorial al front de Vivel del Río, Trías decidí que, per edat i per coherència amb el seu ideari, havia d'estar al front i ingressà a aquesta mateixa unitat. En la carta que dirigí a Hedilla el 18 de febrer de 1937 per demanar-li la preceptiva autorització per abandonar el càrrec de secretari territorial, li podia dir coses com que «cuando llegué a España, después de huir de Barcelona, me presenté a ti para que dispusieras lo que debía hacer. Tú determinaste que ocupase el cargo de Secretario Territorial de Cataluña que anteriormente desempeñaba. Yo te hice presente mi deseo de ir al frente, pero ante tu orden callé (como debía), y me he dedicado desde entonces (22 de noviembre) con todo mi afán a la tarea que me encomendaste. Ahora reitero mi petición: tengo 22 años de edad, apropiada para estar en primera línea. No he estado en el frente, sino durante unas horas. El día del Movimiento no pude salir a la calle, como era mi deber y deseo, por haberme encomendado el camarada Bassas, Jefe Territorial, una misión a desarrollar en Madrid, de la que regresé cuando nuestros camaradas estaban ya concentrados en los cuarteles». Y afegia: «aunque no soy Jefe, desempeño un cargo de responsabilidad y creo que el hecho de no haber estado en primera línea me pone en entredicho ante mis camaradas. No es que tema lo que en las calles y cafés se pueda decir, pero como odio a los enchufados me dolería en lo más profundo que creyeras que deseo rehuir el peligro en estos momentos heroicos de España y la Falange».³⁷ Hedilla l'autoritza i ingressà a la mateixa centúria on, més tard, després de la Unificació —que Trías, per consegüent, no visqué de prop— arribà el Fontana que fugia de les seves conseqüències i on també arribaren o ja es trobaven persones com Ignacio Agustí i altres. La Tercera Centúria era una unitat nodrida en bona part de fills de famílies benestants catalanes, de fills dels exiliats que havien fugit de la persecució a casa nostra i que, en molts casos, abans d'haver d'incorporar-se a un regiment de l'exèrcit regular on amb molta probabilitat no trobarien ningú conegut, preferien fer-ho com a voluntaris a les petites milícies de la Falange catalana o al carlí Tercio de Requetés de Nuestra Señora de Montserrat.

Tanmateix, Trías aviat es desenscisà per la manca d'acció bèl·lica d'una centúria que romaní —i romangué tota la guerra— en posició defensiva (simplement cobrint front), i en sortí per ingressar en una acadèmia d'alferes provisionals. Ja com a oficial, fou destinat a diferents regiments estacionats als fronts de Somosierra i Guadalajara. I, fart també d'inactivitat, demanà, el maig de 1938, l'ingrés a un tàbor de tropes regulars indígenes, on féu la resta de la contesa, fou ferit, condecorat i citat en diverses ocasions a l'ordre general de la seva divisió. També a Regulars estant i en compliment d'unes ordres —a aquelles alçades de la guerra estrictes— que qualsevol violació protagonitzada per un combatent indígena fos castigada amb la mort, instruí un cas succeït a la seva unitat i el culpable fou afusellat sumàriament. Degué ser un dels casos que efectivament es castigaren, perquè en tenim altres testimonis que quedaren sense càstig, per exemple, durant l'ocupació del Principat.

Trías adquirí, doncs, les condicions de combatent i, el 1939, d'excombatent, ambdues, si no indispensables sí les més apreciades dins de qualsevol *cursus honorum* franquista —a les quals ell hi sumava el fet de ser *viejaguardia*. El gener del 1939, poc abans de l'ocupació de Barcelona, fou designat regidor de l'ajuntament, cobrint la quota falangista juntament amb Ribas Seva.

La prefectura de FET y de las JONS de Barcelona no va ser el 26 de gener de 1939 ni per a un excombatent, ni per a un excaptiu, ni per a un *viejaguardia*; no va ser ni per a un Roberto Bassas del qual es desconeixia el parador —i que quatre dies després de l'entrada a Barcelona era assassinat juntament amb el seu germà i unes desenes més de persones al Collell— ni tampoc per a un Santa Marina, tot just retornat de la presó de València. Va ser ocupada per un tal Mariano Calviño de Sabucedo Gras, un home que no provenia de la FE dels anys gloriosos —en tot cas hi havia tingut una vinculació laxa— i que s'havia passat la guerra precisament ocupant el lloc que Trías havia deixat vacant a Burgos. El fet és que des de poc temps després d'haver accedit Calviño a la prefectura del partit únic Trías es convertí en un dels seus opositors i contribuí destacadament a la seva destitució l'octubre del 1939, com explicarem amb detall més endavant.

En tot cas, i vistes des de la perspectiva del conjunt dels anys del franquisme, les carreres de Trías i Calviño van ser les de més èxit de les dels falangistes barcelonins dels anys de la República i la Guerra Civil. Però ho foren de manera diferent. El camí de Trías fou treballós i basat en la gestió de la vida municipal de les dues ciutats més grans del país, però també en la seva intel·ligència política. El de Calviño, en canvi, es basà més en les relacions polítiques i personals dintre del Règim, i en els negocis. Va fer una gran fortuna —probablement la més gran de tots els homes procedents de la territorial catalana de la Zona Nacional durant la guerra—, però també anà amunt políticament, va ser procurador a Corts i conseller nacional durant la major part del Règim, i un dels «cuarenta de Ayete» designats pel Caudillo. També es mogué molt en l'entorn de Carrero Blanco i potser fou el més destacat dels valedors de la candidatura de Don Alfonso de Borbón-Dampierre —casat amb la *nietísima* de Franco— en oposició a la de Joan Carles.

Calviño era manresà, fill d'un tinent coronel d'Infanteria i de la filla dels magatzems Gras. Es casà amb una rica hereva burgesa, Enriqueta Manén Maynou, copropietària de la colònia fabril Manufacturas Manén S.A. i cosina d'un dels cunyats de Ribas, Francisco Luis Rivière Manén. Advocat, abans de la guerra exercia a Barcelona i Manresa, i ocupava diferents llocs a les corporacions empresarials i de propietaris agrícoles del Bages. En concret, els de secretari de la Cambra de Comerç i Indústria de Manresa, assessor de la Unió Mercantil i del Col·legi de Directors de la Indústria Tèxtil, i el d'advocat de la Mútua Patronal i de l'Associació de Propietaris Rústics de Manresa i Berga.³⁸ En proclamar-se la República oscil·là cap al catalanisme, i probablement ingressà a Acció Catalana —d'aquella època, en conservo una targeta de visita en què es pot llegir *Mariano Calviño, Advocat*, que em va facilitar l'emèrit periodista Josep Maria Lladó i Figueres, que la conservava des de la seva època de secretari particular de Nicolau d'Olwer, ministre de la República en els seus primers temps, de quan Calviño s'atansava a Madrid en cerca d'influències. Lladó i Figueres recordava clarament les visites del 1931 al Ministeri d'Economia de Nicolau per entrevistar-se amb alts càrrecs com Josep Barbey, Manuel Reventós i Ferran Cuito.³⁹

L'oportunisme d'haver-se fet catalanista un temps va motivar una altra acusació el 1939 per part d'alguns dels seus enemics de dintre i fora de la Falange del 1939 —en concret els carlins— que l'acusaren d'haver fet de secretari del conseller de Governació de la Generalitat dels anys 1932-1933, Joan Selves —originari també del Bages i alcalde de Manresa. Sembla, tanmateix, aquesta, que havia estat una informació falsa, almenys segons els resultats de la investigació que sobre la gestió de Calviño féu José María de Areilza per encàrrec del secretari general del partit general Agustín Muñoz Grandes.⁴⁰ El cas és que, després del seu pas per AC, tombà i retornà als orígens. I si durant la Dictadura de Primo de Rivera havia estat el president de la Juventud de la Unión Patriótica a Manresa, el 1933 fou un dels fundadors a Barcelona de l'ultra espanyolista Unión Social Hispánica. Més tard, si hem de creure el seu propi testimoni —el seu currículum— va ser «el propulsor y protector del grupo de Falange de Manresa» i també conspirador civil en la preparació del 19 de juliol de 1936, en contacte amb els oficials de la UME. No participà, tanmateix, a l'alçament «a consecuencia de haber sido operada por dos veces su esposa en la Clínica Cunill, la que salió de la clínica el mismo sábado del Movimiento, lo que le impidió asistir a las últimas reuniones que se celebraban». A partir d'aquell moment —i no resulta difícil creure'l en aquest punt— «fue perseguidísimo, permaneciendo escondido hasta el 29 de julio de 1936 que consiguió escapar de Barcelona junto con su esposa gracias al consulado italiano en el barco italiano *Urania*, siendo saqueados y destrozados inmediatamente sus pisos y despachos de Barcelona y Manresa».⁴¹ En arribar a la Zona Nacional s'incorporà a FET i anà al front el temps just —quinze dies— per poder demanar l'ingrés en una acadèmia d'alferes provisionals de Burgos. Però renuncià al grau en designar-lo Hedilla — juntament amb l'exlliguer Josep Maria Cardona Espuñés—⁴² enviat extraordinari a Portugal per recollir fons per al partit. En retornar a Burgos el gener del 1937 fou designat assessor jurídic de la Junta de Mando Provisional de FE i el mes de març substituï Trías com a secretari territorial de la Falange catalana. No ens consta cap participació seva —com tampoc de Ribas Seva— en els Fets de Salamanca. A poc a poc Calviño es convertí en l'home fort de la Jefatura Territorial. Més encara quan l'octubre del 1937 Ribas fou designat *consejero nacional* i tingué més ocupacions. I en acostar-se el moment de la conquesta de Barcelona, Raimundo Fernández-Cuesta el designà jefe provincial de Barcelona. No sembla haver existit cap competència entre ell i un Ribas que sempre va considerar que ocupava el càrrec en nom de Roberto Bassas. I quan es va saber que Bassas acabava de ser assassinat al Collell, Ribas romangué a la seva nova tinència d'alcaldia a la ciutat Comtal... mentre Calviño romangué a la prefectura provincial.

Però per poc temps. El cas va ser que la seva direcció i gestió foren mal rebudes pels falangistes barcelonins d'abans de la guerra, així com per altres sectors de la FET y de las JONS, i Carlos Trías Bertrán va ser un dels que més es mogueren per aconseguir-ne la destitució. Va ser precisament arran d'aquesta seva intervenció quan Trías s'inicià en les lluites polítiques internes. En fer-ho, va fer servir per primera vegada davant les més altes autoritats del partit les seves condicions de *viejaguardia* i d'*ex-combatiente*. I aconseguí la destitució de Calviño —com veurem més detalladament al capítol 4—, després d'entrevistar-se amb el nou secretari general des del 1939 i general, Agustín Muñoz Grandes, i amb el també general —i falangista ja des d'abans de la guerra—, Juan Yagüe.⁴³ I influí en l'elaboració de l'informe de la inspecció que sobre la labor de Calviño féu Areilza. Com a conseqüència, va ser Trías qui passà a ser l'home clau de la Jefatura de Barcelona però no com a *jefe provincial* sinó com a secretari en un any en el qual se succeïren dos caps interins —des del gener del 1940 fins al desembre següent de l'arribada de Correa Véglison, que venia per quedar-se i adunava el màxim càrrec al partit provincial amb el de governador civil. L'actuació de Trías —de la qual han quedat al seu arxiu uns impagables informes a Madrid en què analitza la situació crítica i patètica del partit i de la província de Barcelona— fou premiada amb la prefectura provincial del partit a Girona. Hi renuncià aviat, l'octubre del 1941, i no tornà a exercir càrrecs dins FET y de las JONS. El seu gest va ser una manifestació més del desencís i la frustració que una part dels falangistes sentien el 1940-1941 davant l'evolució de la política franquista que no concedia al partit el control total de l'Estat i del govern —la qual cosa es traduïa a nivell provincial en el domini dels governadors civils— i de reacció davant la contradicció que suposava que s'estiguessin dictant lleis grandiloqüents i totalitaritzants que afectaven el partit —com la creadora del Frente de Juventudes o les que organitzaven els sindicats verticals— sense que s'arbitressin els mitjans econòmics suficients per posar-les en pràctica, contribuint tot plegat a donar la impressió que el partit tenia un poder molt superior al real. Aquest Trías desgastat i desencisat escriví el març de 1941 una carta de renúncia a Pedro Gamero del Castillo, el vicesecretari del partit i ministre sense cartera, que resulta útil per conèixer

algunes de les crítiques que des de dintre de l'aparell falangista es feien sobre diferents aspectes de la vida política del Règim. Es queixava, Trías, d'un estat i d'un partit actuant «creando personalidades para luego lanzarlas desde las alturas al último rincón del olvido sin haber obtenido el máximo rendimiento de sus capacidades y servicios y no habiéndose, por otra parte, reos de grave acusación» [*segurament en referència al cessament de Muñoz Grandes —i potser fins i tot al del seu antecessor dels anys 1937-1939, el ja citat Fernández-Cuesta*]. També es queixava de «la inaplicación e inoperancia de las leyes e instituciones políticas» en dir que «desde el 19 de abril de 1937 hasta el día de hoy se han promulgado una serie de leyes y se han creado un montón de instituciones y organismos que al comparar las disposiciones creadoras, o fundacionales, con la realidad política de España, se apodera del observador la idea de que fueron promulgadas al único objeto de dar motivo de solaz y esparcimiento espiritual a los estudiosos de la ciencia política. Podrían formularse, como derivación de lo antedicho, unos voluminosos apéndices que se titularan: Consejo Nacional, Fuero del Trabajo, Milicias, Frente de Juventudes, Revolución, Anticapitalismos, etc., etc.». Quant al partit únic, era taxatiu: «El partido no existe», escrivia. I afegia: «Lo afirmo porque creo que el Partido, la Falange, debe ser un término *unívoco*, o sea, que responda un órgano dotado de un pensamiento y un sentimiento fundamentales y únicos, con toda la gama de matices que se quiera, pero que sus componentes todos posean una misma concepción del hombre, de la Patria, de la vida y de la Historia. Por el contrario, la actual FET y de las JONS es un término *equivoco* que cada uno de sus miembros interpreta según su peculiar sentir y pensar. Ello es así porque se ha mal confeccionado un partido estratificado y heterogéneo, en el que cada uno de sus componentes conserva sus individuales matizaciones en lugar de haber fundido un cuerpo homogéneo y compacto». La causa d'això era per a Trías el fet que «la unificación política realizada durante la guerra, que probablemente respondía a una necesidad del momento e incluso objetiva, ha sido transformada en una desnaturalización de sus factores iniciales (la Falange Española y el Tradicionalismo), falseándolos totalmente. Y ello por no habernos decidido a emprender una política revolucionaria y joven conducida por los hombres de una misma generación». En canvi, segons ell, «se ha montado un partido de buenos chicos —hasta los excombatientes han perdido las alas, por el momento— empeñados en satisfacer a los viejos figurones y en demostrarles que éramos muy ordenaditos y sesudos. En consecuencia, ¡¡Ni tan siquiera se han logrado alcanzar las marcas políticas de la Unión Patriótica!!». Per tant, concloïa, «en la actualidad no cree nadie en la Falange. Cuanto se dice en su nombre sabe a hueco y falaz. No inspira ni amor ni temor. No tiene la confianza del Ejército, de la masa ni de los falangistas. Todo ello por haber caído en la insensibilidad, el hipercartesianismo político y por la realización de una política y el empleo de una táctica del más puro sabor populista». Trías acabava el seu escrit plantejant: «¿Es posible el renacimiento de la Falange?» Y, després d'expressar els seus dubtes, en plantejava les condicions, que no podien ser sinó «un rápido y seguro viraje en la dirección política; la eliminación en su seno de todo lo viejo y caduco que en ella se ha infiltrado, llegando incluso a la disolución; la formación del frente nacional y revolucionario que encuadre a toda la juventud española, sin distinción de procedencias, exigiéndole —y dándole— únicamente dos ideales: engrandecimiento e independencia nacional y revolución social verdadera y profunda. Sin que ello signifique olvido de las terribles circunstancias económicas actuales, pero afirmando que no se trata de hacer la Revolución aumentando el subsidio familiar o con la colonización agrícola a 200 años plazo, que es la negación misma del afán revolucionario que puede mover a la "élite" y a las masas españolas; el más profundo y cordial entendimiento con el Ejército; libertad inmediata de todos los presos que no sean reos de asesinato, con la prohibición absoluta de regresar a sus provincias de residencia y creación sincrónica de campos regionales de concentración, al estilo alemán, a los que se mande, gubernativamente, a cuantos atenten, directa o indirectamente, contra la seguridad del Estado». Si no es tractava aquesta represa de la revolució feixista, alhora nacional y social, el panorama seria el «portugalizarnos o rumanizarnos», és a dir, passar a ser una potència de tercer ordre, sense pes propi. Trías acabava el seu escrit de renúncia amb una pregunta: «¿De qué va a servir una política internacional acertada e inteligente si en lo interno demostramos ser absolutamente despreciables por no sabernos conducir?».⁴⁴ La política internacional a la qual es referia era la d'estar al costat de l'Eix germanoitalià, preparats per entrar en la guerra al seu costat tan bon punt Franco ho considerés oportú.

Els punts de vista polítics de Trías són interessants perquè mostren la seva evolució durant la guerra i els primers dos anys de postguerra. Com molts altres *vellfalangistes*, es queixa d'una revolució nacionalsindicalista que no arriba i d'un partit únic que és més façana que res. Un conglomerat on conviuen «revolucionaris» feixistes genuïns com ell i els seus, amb tradicionalistes i altres conservadors que no hi volen tenir res a veure, amb «revolucions» *nacionalsindicalistas*. I també una legió d'*arribistas* —com Calviño— o persones, inclosos una part dels *viejaguardias* que el que volen és progressar, col·locar-se. Els anys de guerra han fet canviar Trías i sent que forma part d'una nova germandat, la dels oficials excombatents. De la nova síntesi, n'han sorgit persones com ell, nacionalsindicalistes que pensen no en termes d'un partit que consideren massa mixtificat sinó en un nou front on s'integrin tots aquells que estan a favor de la revolució feixista. Però els dos anys de postguerra li han ben demostrat que les coses no van per aquest camí. I abandona els càrrecs a FET y de las JONS. Queda com a regidor i, després, fa de tinent d'alcalde.

Des d'aquests càrrecs Trías assistí al canvi de signe de la Segona Guerra Mundial i a la derrota de l'Eix. Aleshores tornà a mobilitzar-se, però no per demanar o queixar-se per la no-implantació d'un feixisme total a Espanya, sinó per una cosa ben diferent. Per salvar allò que considera essencial del Règim —«la defensa de los principios religiosos, morales y sociales del Catolicismo militante; el mantenimiento y

fortalecimiento de una profunda unidad entre los españoles; proporcionar a todos los ciudadanos un nivel social, económico y cultural lo más elevado posible y digno en todo caso; el incremento de los medios de producción de toda clase»—,⁴⁵ renunciant a l'existència d'aquella part de l'aparell de l'Estat que més resulta perillosa per a la pervivència del Règim enmig d'una conjuntura internacional —la del final de la guerra mundial— que preveu hostil per a Espanya. Prescindint d'allò més genuïnament feixista del *Nuevo Estado...* FET y de las JONS. Tem pel futur del Règim després de la derrota de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista. I es belluga a prop de les més altes autoritats, fent-los arribar una proposta de canvis polítics que permeti evitar mals majors al país per part dels aliats. El 9 de maig de 1945, el mateix dies que Alemanya es rendeix, envia un «Plan urgente y mínimo de adaptación de FET y de las JONS a la situación europea y española»⁴⁶ on proposa l'«Absorción del Movimiento por el Estado» i la detalla secció per secció —per exemple, «transferir la organización sindical al Ministerio de Trabajo, mediante la creación de una Subsecretaría de Acción Social (?); o trasladar las funciones benéficas y los recursos y establecimientos con que cuenta "Auxilio Social" a las Diputaciones provinciales, con lo cual se evitaría, además, la duplicidad innecesaria de funciones y órganos de gestión y se conseguiría mejor eficacia en la labor benéfico-sanitaria». Aquesta tasca integradora la considera «la culminación de un proceso histórico-político».

Si bé no fou aquesta, ni de bon tros, l'única proposta de canvis polítics que el 1945 arribà a la cúpula del Règim —i de fet el Caudillo utilitzà algunes mesures semblants en allò que al meu llibre *La Falange de Franco* vaig denominar una operació d'obscuriment i maquillatge del partit davant dels vencedors de la guerra mundial—, interessa copsar la flexibilitat política que demostra tenir Trías. S'adona que l'hora del feixisme ha passat, també la de la reivindicació d'un projecte d'aquest signe, i se centra en el manteniment d'allò que creu consubstancial al Règim: catolicisme, unitat de la pàtria, millora de les condicions socials, millora econòmica que les possibiliti.

Ja situat en aquesta via, als anys cinquanta continua intervenint, des de Barcelona —on des del 1952 és diputat provincial— i a remolc dels esdeveniments conflictius que esclaten a la ciutat o a Catalunya, prop de ministres com Arrese o Alonso Vega, entre altres o d'altres càrrecs —Prieto Moreno, Miquel Mateu, etc.—, informant, analitzant, criticant i proposant solucions. En concret, a remolc de la vaga de tramvies del 1951 i dels esdeveniments del 1956 se li encén l'alarma davant d'aquestes demostracions del malestar social existent, interpreta en clau de regió desatesa pel Règim, i sempre amb el temor de la utilització que en puguin fer els *enemigos* antifranquistes. Trías no fou l'únic prohòm franquista català que es va bellugar, i més en un temps en què encara es creia que es podia resoldre el problema —ben diferent dels anys setanta, quan en bona part ja es donà per perdut—. El 1957 fou rebut en audiència per Franco per tractar la qüestió catalana i barcelonina, com reflecteix el guió de l'entrevista que utilitzà.⁴⁷ En concret, en tractar de la *Situación en Cataluña* es referí al «crédito inmenso que fue abierto al Movimiento y especialmente al Caudillo» en el moment de l'ocupació, però també al fet que «Cataluña se siente hoy desamparada y en la necesidad de vencer enormes trabas para resolver sus problemas», que «no se siente participe, a través de sus hombres, de las responsabilidades políticas de la Nación», a la importància de Catalunya —«será en el futuro, como en el pasado, factor decisivo en el acontecer nacional»— i, en referir-se a la Ciutat Comtal, argumentà «el divorcio entre las autoridades y la ciudad y provincia; la falta de sentido político en la dirección; el alejamiento de los núcleos más vinculados con el Movimiento; el descrédito e ineficacia municipal, que contrasta con las brillantes realizaciones de Madrid», i ho relacionà tot amb un règim que considerava que «ha perdido fe y fuerza vital» i amb una oposició que s'enforteix —«progresiva actividad y acometividad de los enemigos del Régimen en relación directa a la inseguridad, decaimiento y versatilidad de la política del Movimiento».

A aquests greuges sobre la situació de Catalunya dins del Règim —juntament amb els que van adreçats a altres personatges—, Franco hi respongué nomenant una mena de ministre de Catalunya. Finalment —després de parlar-ne molt, de possibles candidats com Miquel Mateu, l'excalcalde, exambaixador a París i amic de Franco (que era qui postulava Trías), i del tortós Joaquim Bau, que havia ocupat càrrecs durant la guerra i havia estat arraconat políticament per Serrano Suñer després que Franco havia donat precedència a l'intercanvi de la seva família per davant de la del seu concunyat—,⁴⁸ del monàrquic i franquista conde de Ruiseñada i de Pedro Gual Villalbí (a qui Trías havia descartat per considerar-lo massa vell) va ser aquest últim el designat.

També era un dels seus objectius, Carlos Trías Bertrán anava guanyant punts dins del Règim. I el 1959 fou designat pel ministre falangista de l'Habitatge José Luis Arrese, comissari General d'Ordenació Urbana de Madrid. La labor desenvolupada a l'Ajuntament barceloní i a la Diputació, juntament amb els contactes que havia anat establint li proporcionaren la promoció. A Barcelona, en canvi, havia tingut en contra el governador Acedo Colunga i no havia aconseguit sortir escollit *consejero nacional* ni el 1955 ni el 1958.

Fou a Madrid i als quaranta-cinc anys quan començà l'etapa objectivament més important de la seva carrera política, la que estigué a punt de portar-lo a la cartera ministerial. També es decantà cada cop més per la tecnocràcia, de la mà del grup de ministres —Ullastres i, sobretot, López Rodó, els dos catalans—, que n'eren els capdavanters, al costat de l'almirall Carrero Blanco, si bé, en el seu cas, no era membre de l'Opus Dei. Aquest viratge, basat en el seu convenciment de la conveniència del *desarrollo* econòmic però també en el convenciment —d'arrel falangista— de la necessitat de millorar les condicions de vida de la població, li permeté sobreviure políticament a Arrese quan aquest cessà i continuar al seu càrrec durant anys. A ell li deuen els madrilenys el *Plan General de Ordenación Urbana de Madrid*, per a la redacció del qual va tenir assessors com els administrativistes García de Enterría, González Pérez i altres, i, per tant,

el disseny de bona part del Gran Madrid actual, l'M-30, l'M-40, Azca, la perllongació de La Castellana i altres espais i infraestructures incloses. La idea era fer créixer la capital i desenvolupar-la per tal de fer-la capaç d'atreure encara més població i acabar amb les diferències amb Barcelona. Ni més, ni menys! Un projecte que hores d'ara, quaranta anys després i moltes actuacions sobreposades, s'ha realitzat plenament. Un altre càrrec tècnic que detingué aquests anys juntament amb el de comissari fou el de president de la Comisión de Infraestructuras y Servicios Urbanos del II Plan de Desarrollo. En paral·lel, Trías fou promocionat políticament i el 1967 accedia al Consejo Nacional del Movimiento per la província de Barcelona. Hi formà part, com a tercer i últim vocal, de la Comisión de Recursos de Contrafuero, de la qual també eren membres Torcuato Fernández Miranda y Fernando Herrero Tejedor. Estava en la plenitud de la seva carrera. Havia fet un llarg camí des de l'*esquadrisme* falangista i les detencions del 1936 fins al rovell de l'ou del Règim, de la mà dels tecnòcrates opusdeïstes, basat en la seva ambició i en la seva competència tècnica, però quan era a punt de ser designat ministre de l'Habitatge en el gabinet designat l'octubre del 1969 —el de signe monocolor més opusdeïsta del Règim—, morí. En el seu lloc fou designat Vicente Mortes. Una característica de la integritat personal del personatge fou que llegà una situació econòmica no gens fàcil a l'esposa i als fills, sense haver acumulat cap mena de patrimoni immobiliari.

Contrastant amb això últim, la carrera de Calviño no sembla haver estat basada en les hores de despatx i el treball tècnic i polític sinó més aviat en el conreu d'unes relacions polítiques i econòmiques basades en una fortuna personal de base que engrandí enormement, així com en una *charme* i capacitat de seducció personals que li suposaren moltes maledicències per part dels seus enemics. Per exemple, el 1939 els excombatents de Barcelona el titllaven d'*afeminado* per no haver estat al front de combat, i potser per això marxà voluntari (molt al final i només uns mesos) el juny de 1943, a una División Azul que fou retirada l'octubre següent. Les maledicències continuaren —ara des de sectors no identificats però molt més amplis— a mesura que escalava posicions. Segons Gemma Rubí,⁴⁹ va ser l'intermediari en el festeig del marquès de Villaverde amb Carmencita, la filla de Franco, i també, com hem dit, fou un home molt proper a l'*entourage* de Carrero i, per descomptat, de la família Franco. També hem dit que les *altes* relacions li comportaren ser un dels «cuarenta de Ayete», els consellers de designació directa de Franco, els de la seva confiança personal, *la crème de la crème*. Com a tal, votà en contra de la *Ley de Reforma Política* el 1976, i com a tal morí molt espantat el 1980 a Barcelona, després d'haver canviat de pis diverses vegades, temerós d'unes represàlies que mai no li arribaren. Ni a ell ni a cap altre prohom franquista.

En morir, havia acumulat molts diners. Havia exercit càrrecs públics oficials relacionats amb l'esfera econòmica —el de president del Comitè Sindical del Cacao, que depenia de Presidència del Govern i de Carrero, conseller de SNIACE, empresa de l'Institut Nacional d'Indústria, president de la Societat General d'Aigües de Barcelona, o conseller local del Banc d'Espanya—, però, sobretot, havia exercit càrrecs i gaudia d'interessos en empreses privades, com el Banco Español de Crédito —del qual era conseller—, la Compañía Industrial del Llobregat —n'era el president—, Suministros del Motor —n'era el conseller president—, Fibracolor S.A. —vicepresident i conseller delegat—, Industrias Riva y García —n'era conseller secretari—, Baños y Establecimientos Turísticos S.A. —vicepresident—, Comunicaciones Costa Brava S.A. —vicepresident—, Hidrofilms S.A. —vicepresident—, Sociedad Anónima CROS S.A. —conseller—, Hilaturas Vich S.A. —secretari— i Mutua General de Seguros —secretari—, a banda de presidir empreses pròpies: Industrias y Almacenes Gras S.A. i Manufacturas Manén S.A.

No vaig ser mai a cap dels seus pisos. Però em puc imaginar el luxe que traspuaven.

Tres casos ben diferents, els de Ribas, Trías i Calviño! De l'home que era feliç ocupant càrrecs a l'ajuntament, a la Diputació i a diferents institucions culturals de la Ciutat Comtal, al tècnic i polític capaç d'adaptar-se als canvis polítics del Règim i que gairebé fou ministre, fins a la utilització de la *charme* i les relacions per estar a prop del vèrtex del poder, i fer negocis. Ben diferents també els tres del literat visionari. I d'aquell altre que perseverà en el *corsus honorum* polític fins que la seva situació familiar es convertí en un obstacle insuperable per continuar-lo.

José María Poblador: un viatge per tota l'extrema dreta espanyolista barcelonina... i de bell nou, pel Santuari de Nostra Senyora del Collell

La casa d'un altre dels falangistes cabdals de Barcelona, ja mort, José María Poblador Álvarez, un dels fundadors de les JONS de Ramiro Ledesma Ramos a la ciutat, era molt més modesta. Era una casa de protecció oficial, franquista, o de l'Obra Sindical del Hogar. Allí em rebé la seva vídua, la senyora Bordas,⁵⁰ i em deixà consultar els papers del seu marit, ja traspasat. Poblador s'havia casat amb ella després d'enviudar d'una primera esposa.

Poblador tingué, com tots els jonsistes, una carrera complicada dins FE de las JONS. S'hi integrà el 1934 quan les dues organitzacions feixistes s'unificaren, formà part del triumvirat dirigent, se n'escindí el 1935 i ocupà interinament la prefectura de milícies de FE les setmanes abans del cop, quan Lupo estava detingut. La seva trajectòria política exemplifica un ambient espanyolista radical barceloní que arrenca els anys del pistolisme (1917-1923) i arriba a l'intent de cop d'estat del 19 de juliol.

Advocat i funcionari —oficial secretari lletrat de tribunal al Jutjat Mixt de la Construcció—⁵¹ de trenta-sis anys el 1936, Poblador ja havia estat expedientat als divuit anys a la Universitat per les seves actuacions ultradretanes. Uns anys després participà en la fundació a Barcelona del moviment protofeixista La Traza del capità Ardanaz. Fou membre i directiu de la Peña Ibérica espanyolista radical dels *supporters* del

R.C.D. Español i ingressà per primera vegada a la presó arran d'uns disturbis promoguts per la Peña a la plaça de Sant Jaume. També fundà la secció de rugbi de l'Espanyol. S'afilià després al Carlisme, on milità en la tendència més violenta i espanyolista; allí exercí com a director del diari *Reacción*, de *La Verdad Deportiva* —periòdic que, sota l'aparença de diari esportiu, feia política espanyolista i ultradretana— i de *Furia Española*, i fou redactor de *La Razón* i de *La Protesta*. La seva versatilitat dins l'espanyolisme ultradretà de més acció va portar-lo a ser també un dels organitzadors del Partido Nacionalista Español del Dr. Albiñana a Barcelona i estigué empresonat arran del cop frustrat del general Sanjurjo el 10 d'agost de 1932, així com per delictes d'impremta a diferents moments dels anys 1931, 1932, 1933 i 1934. Participà en la fundació de les JONS el 1932, i arran de la fusió amb FE el 1934, hi ingressà, escindint-se'n, com sabem, el 1935 per crear el PENS, encara que tornà a Falange a principi de 1936.

Aquests jonsistes que actuaren amb autonomia dins FE i que fins i tot se n'escindiren, tingueren locals propis. En una relació de locals ocupats per les JONS conservada als papers de Poblador, se'n citen uns quants dels que ocupà el grup abans de la fusió amb FE, incloent-n'hi un al carrer de la Portaferrixa on se celebrà la fusió, però també altres de posteriors (carrer Joan Massana, número 6; carrers de Llauders i del Duc de Solferino). Les JONS havien estat fundades abans que FE a partir d'un nucli de la fàbrica CROS de Badalona que girava entorn d'un enginyer germà d'Eugenio Vegas Latapié —un dels principals alfonsins autoritaris del grup d'Acción Española— i altres tècnics i empleats com Ildefonso Cebriano Regadera i José Parés,⁵² entre d'altres; però també a partir d'un altre nucli, de Barcelona, on hi havia Poblador, Emilio de Lasarte Rouzart, José Maluquer Cueto,⁵³ Juan Berenguer Aguilá, Santiago Martín Busutil —dels Magatzems Busutil, que després morí al front com a cap de la Primera Centuria Virgen de Montserrat de la Jefatura Territorial de Catalunya— i Lauro Clariana —afusellat, acusat d'espia, durant la guerra a la Zona Nacional segons Fontana Tarrats—. També hi participava José Antonio Serrallach Juliá, futura mà dreta d'Hedilla a Salamanca. A Tarragona se subscrigué a la revista estatal que duia el mateix nom que l'organització José María Fontana.

Aquest *rancho aparte* complet, o semi, de les JONS passà factura al seu cap Poblador durant la postguerra, que només obtingué un càrrec ben avançat el 1939. Aconseguí, aleshores, ser designat i proposat per Calviño com a delegat provincial de l'Auxilio Social, l'organització d'ajut social del partit. Fins aleshores havia conseguit ser assessor jurídic dels sindicats. Tanmateix, molt aviat es rectificà aquell nomenament, sense que en siguin clares les raons. L'inspector Areilza es referí a Poblador i a la seva gestió en el seu informe d'octubre del 1939, i deia que «[Poblador] es persona que, aunque de gran solvencia política, no tiene buena fama administrativa ni económica, lo cual perjudica notablemente a la organización; su nombramiento reciente ha causado mal efecto. Es preciso reconocer que "Auxilio Social" tiene mal ambiente administrativo y malo en el terreno crematístico en toda la población barcelonesa. La recaudación de las huchas es mala, muy inferior a la que había de esperarse en una población como Barcelona, debido en gran parte a la situación de resistencia pasiva y hostilidad mal disimulada de la masa obrera».⁵⁴ Sembla, doncs, que es veia la necessitat de posar al capdavant d'aquell servei una persona benestant, de fortuna personal, per fer callar tot tipus de crítica —el 1943 s'hi posà a Ribas Seva—, però també s'hi nota la influència que sobre el redactor de l'informe tingueren les informacions i anàlisis subministrats per *viejaguardias* barcelonins —de Trías, destacadament—, que es recordaven molt bé de les entrades i sortides dels jonsistes. Trías, del grup de Bassas, com sabem, escriví en un altre informe posterior de Poblador de novembre del 1940, que ell i els seus jonsistes «han quedado bastante mal parados como consecuencia de la crítica gestión y salida poco airosa de su Jefe de la Delegación Provincial de Auxilio Social que, equivocadamente, se le había confiado [a Poblador]». I és que Poblador va ser destituït molt aviat.

Per la seva banda, la relació de Poblador amb l'antic cap d'un altre dels grupets falangistes barcelonins, amb Luys Santa Marina, també es ressentia de la història passada, i el gener del 1940, exasperat perquè Luys l'ignorava en els seus relats sobre l'alçament a Barcelona, li escriví una missiva, sent encara delegat d'A.S., que no m'estic de transcriure perquè mostra les querelles intrafalangistes —amb el nivell d'intranscendència i petitesa propis— i també el relat de l'actuació falangista en la preparació del cop. Prové dels papers de l'interessat. Deia Poblador:

Al Camarada Luis Santa Marina.

Leído en el diario [del] que tú eres director y en el que yo no puedo escribir un artículo firmado por ti en el que, bien por error del linotipista o bien por la pérdida de memoria que el cautiverio y las grandes privaciones y sufrimientos ha producido en nuestros cerebros se comete una insignificante equivocación, la de cambiar el Jefe por el Subjefe Territorial de Milicias. Eso no tiene importancia si no fuera por el mal efecto que causa en los muchachos camaradas, que todos ellos saben que existió un Jefe de Milicias, nombrado a tal efecto y que fue José María Poblador y también lo sabe José Ribas, José Martín, Emilio Lasarte y Carlos Trías.

Tu fatal memoria, querido Jefe, te hace olvidar que fueron Basas [sic] y Ribas los que me nombraron Jefe Territorial de Milicias y enlace de FET con la Unión Militar Española, entrando en relación con López Varela, Jefe Militar de la Sublevación y con su secretario Juan Aguasca. También olvidas como yo, como Jefe de Milicias, revistaba las fuerzas periódicamente, alquilaba locales con Mariano Urrea y el Sub-Jefe de Milicias Santiago Martín Busutil, para esconder armas y documentación.

No es extraño olvidas, porque no lo viviste, ya que como recordarás estabas oculto los últimos meses antes del Alzamiento y cuanto te íbamos (¿te acuerdas en el Mercado de San Antonio?) a buscar con el cochecito de José Ribas y Santiago Martín Busutil para ir a la torre de José Martín. Tu situación de huido

de la acció policial en los últims moments te impidieron ver lo que hicieron las centurias de Falange en aquellos instantes y la falta de memoria te ha llevado a escribir negando la existencia del Jefe de Milicias y del Sub-Jefe, este último Santiago Martín Busutil y los Jefes de Centuria Noya, Fernández, García Teresa y Querol. Dió la casualidad que el Jefe de Milicias, que era yo, fue el que concentró a los camaradas sublevados en los canódomos de nuestra ciudad para asistir al cuartel de Pedralbes; y también por azar del destino nos batimos como tú sabes en las calles de Barcelona y por último Urrea, Busutil y yo en vez de escondernos cogimos la ambulancia armada inquietando a nuestros enemigos más de dos días.

También ignoras tú que en la Vía Layetana teníamos un local lleno de bombas, armas y documentación y que el Sub-Jefe de Milicias, recibiendo órdenes del Jefe, que era yo, y con asistencia del camarada Bosque, fueron ambos a destruir el día 21 de julio la documentación del Alzamiento en la que jugaba principal papel Falange, su Jefe de Milicias que era yo y los camaradas Roberto Basas [sic], José Ribas y José Martín. Directamente recibí yo las consignas de parte de la Unión Militar, y tú compareciste al [sic] Cuartel cumpliendo el deber así como también lo hizo el camarada Fontes.

Quizás ahora, con estos insignificantes datos, querido Luis, refrescando la memoria podamos ambos, tú y yo, quedar de acuerdo en que yo era Jefe de Milicias, Sub-Jefe de Milicias Santiago Martín Busutil, que Roberto Basas [sic] era Jefe Territorial; José Ribas Jefe Local, Carlos Trías Secretario Provincial, Emilio de Lasarte Jefe Territorial de Información y tú Jefe Sindical.

Este pequeño incidente, corriente cuando el celo es ardiente, unirá más y más nuestra amistad y camaradería sin olvidar el respeto que te debo como superior.

Siempre a tus órdenes, te saluda brazo en alto.

José María Poblador.⁵⁵

No deu haver passat desapercebuda al lector l'al·lusió a la compareixença a la caserna del nostre interessat, de Santamarina i de Fontes, que deixa en evidència l'absència de Bassas i de Ribas. En tot cas, aquesta no va ser l'única actuació ni la més innocent de les respostes de Poblador a les accions de Santa Marina, ja que un dia després escriví al jefe provincial de FET y de las JONS que havia substituït Calviño —i que com a secretari tenia Trías—, Javier Saldaña, una carta, que també consta al seu arxiu personal, on es queixava del conjunt de greuges que l'escriptor li feia, entre els quals destacava fets com ara que «se presentan las hojas y documentación de los militantes de JONS para obtener el carnet; da la casualidad que en el Departamento de carnets existe un funcionario que se llama Latorre, pariente de Santamarina, y desaparece la documentación y los de JONS se quedan sin carnet. Protestan ante tí y nombras al capitán Vizán como delegado tuyo en la reunión y como depurador de los sublevados. El capitán Vizán es el brazo izquierdo de Luis Santamarina». Els de FE tenien ben clavada l'espina del comportament autònom i independent dels jonsistes dels anys 1934-1936. Però a més a més, Santamarina aleshores no estava per la feina de posar-se medalles i això traspalsava Poblador i els seus seguidors, i en aquest sentit deia: «se organiza la reunión de los sublevados e interviene Santamarina para protestar, se anuncia la concesión de recompensas y Santamarina interviene y protesta, niega la existencia de Falange en la sublevación y pretende que los falangistas fuimos en aquella lucha y fecha soldados de cupo, inconscientes y carentes por completo de voluntad». Però el que li molestava més era el «querer [de Santamarina] negar la existencia del Jefe de Milicias en la sublevación» i atribuir-se ell mateix «el mando cuando asistió a la lucha únicamente como huésped».⁵⁶

Deixant de banda la querella diguem que sí, que des de poc abans del cop, els jonsistes actuaren conjuntament amb la resta de camarades del partit, que el propi Poblador actuà d'enllaç entre FE i la UME a la ciutat i també com a cap de les milícies. I que sortí al carrer amb els militars, lluitant i aconseguint fer-se escàpol durant un temps, un cop fracassat l'alçament. Per uns dies, juntament amb el també jonsista Santiago Martín Busutil i un tal Urrea, van fer seva una ambulància —l'*ambulancia fantasma*— dalt de la qual, si hem de creure el seu testimoni, es dedicà a metrallar els carrers de Barcelona fins que finalment va ser detingut i es passà tota la guerra a la presó. Acabà sent un més de la cinquantena de presos seleccionats entre els concentrats al Santuari del Collell per ser afusellat. El fet d'estar greument malalt i no respondre a la crida enmig d'aquell centre improvisat de concentració de presos provinents de les presons de Barcelona i ple a vessar el salvà.

La trajectòria política de Poblador abans de la guerra és interessant perquè és una bona mostra d'un nucli d'uns pocs milers —potser menys i tot— d'espanyolistes radicals afincats a Catalunya, antiliberals, anticatalanistes i antiesquerranistes, que podien ser funcionaris de diferents categories —militars, policies, jutges i fiscals—; catalans d'origen o no; que es mogueren entre les diferents organitzacions espanyolistes ultradretanes des de la segona dècada del segle xx fins a la Dictadura de Primo de Rivera; que se sentiren alleujats quan aquesta s'establí i ingressaren a la Unión Patriótica, i que, un cop acabada i adinguda la República, tornaren a l'activisme violent antidemocràtic, ara, amb més raó que abans, després de la concessió de l'Estatut d'Autonomia a Catalunya (l'únic concedit abans de la guerra), i antiautonomista. Participaren en conxorxes d'intents de cop d'estat —com el 10 d'agost de 1932, que no s'acabà de produir a casa nostra— i n'ordiren altres, protagonitzaren actuacions violentes diverses, inclosa la preparació d'atemptats —que tampoc no es realitzaren o resultaren fallits a Catalunya—, i dugueren a terme una tasca d'agitació que culminà en la participació dels qui aconseguiren mofar-se dels controls i de la repressió policial en la trama civil i en el cop militar del juliol del 1936. Les organitzacions que participaren en aquesta trama foren agrupades pels militars colpistes en l'anomenat «España Club».

Però no tots, ni molt menys, s'havien fet de la Falange de Barcelona. Una mostra representativa d'aquests radicals ultradretans es pot veure en la figura de Salvador Palau Rabassó.

Vaig visitar moltes altres cases de falangistes a Barcelona i Madrid durant els anys vuitanta i a començament dels noranta per tal d'entrevistar-hi antics dirigents i militants catalans tant de la primera Falange com altres que ingressaren a FE de las JONS o a FET y de las JONS durant la guerra, o posteriorment, i militaren al partit i/o en alguna de les seves seccions —Secció Femenina, *Organizaciones Juveniles*, Sindicats o altres. Mirant enrere, puc dir que vaig trobar dos menes diferents de residències. En primer lloc, les dels falangistes provinents de famílies riques o relativament benestants de classe alta o mitjana des d'abans de la guerra —com les de Ribas Seva o Trías Bertrán—, a les quals hi afegiria les d'aquells fills de famílies que, seguint l'exili a la Zona Nacional —un exili amb un marcat caràcter de classe mitjana i alta—, ingressaren a FE o a FET. Entre les de famílies de classe alta recordo les dels germans Pedro i María Rosa Conde Genové⁵⁷ (vídua de Garriga-Nogués) de la nissaga dels Conde, propietaris dels magatzems El Siglo, ennoblits per Alfons XIII i alfonsins abans que falangistes. Els joves Conde eren amics personals de José Antonio Primo de Rivera des de l'època en què el seu pare havia estat capità general, i quan venia a Barcelona com a cap falangista, segons Pedro, els deia, rient, quan era en un dels locals més exclusius de la ciutat, «Si me viesen ahora mis camaradas!».

El pis de Mercedes de Despujol Magarola⁵⁸ a la casa de Les Punxes estava ple de records falangistes i franquistes. No debades aquesta neboda del general Despujol, cap d'Estat Major de Primo a Capitanía, havia estat una de les fundadores, juntament amb la ja traspassada María Josefa Viñamata, de la Secció Femenina barcelonina. Amiga de Pilar Primo des de l'època barcelonina i germana de Ramón de Despujol, brodà, amb una Romeu filla del baró de Viver (a qui el pare no permeté afiliar-se a Falange), amb María Rosa Conde Genové, amb Viñamata i també amb una de les filles de Manuel Girona, la primera bandera de FE que es posà al local del carrer Rosic.

La casa de Montserrat de Romaña Pujó,⁵⁹ a Madrid, també era luxosa. De la nissaga dels Romaña també ennoblits per Alfons XIII, germana de dos jesuïtes —Antonio, director de l'Observatori de l'Ebre, i Ignacio, procurador general de la Compañía de Jesús i molt amic de Gil Robles—, Montserrat fou una peça clau de la SF catalana a Zona Nacional, on arribà després d'organitzar xarxes d'evasió a Madrid, emparada per una bandera austríaca que convertí casa seva en annex de l'ambaixada d'aquell país. Aviat, però, hagué de fugir ella mateixa després que el ministre de Justícia republicà, Manuel de Irujo —amic del seu germà Ignasi—, l'avisés que la volien detenir. Vídua, el seu marit, militar, havia estat assassinat a Madrid. Després de la guerra treballà amb Pilar Primo de Rivera⁶⁰ i fou l'ànima de les escoles de la llar de la SF i l'enllaç amb el Ministeri d'Educació.

També a Madrid, el pis de l'exministre barceloní Enrique García-Ramal⁶¹ Cellalbo es corresponia amb la carrera que havia fet aquest antic alfonsí ingressat a FE durant la guerra i que arribà a ministre. Més modest era el de Pablo Figuerola-Ferretti Pena,⁶² a Madrid, que, provenia d'una família rica vinguda a menys i que s'estigué sempre dins l'aparell burocràtic del Movimiento. Recordo també el de Luis de Caralt Borrell⁶³ a Barcelona, durant la guerra cadet de milícies falangistes prohedillista, o el d'altres excombatens falangistes com Jorge Roura Rossich, Francisco Ráfols Serdà, Jorge Garzolini Ziffer, Martínez Marí, Fernando de Moragas Elías, Joaquín Encuentra Morer, Raimundo Frouchman Roger, José Maluquer Cueto, Gonzalo Serraclara de la Pompa i altres professionals —advocats, metges, enginyers— que actuaren dins FE o FET, combatent o actuant dins la cinquena Columna. Entre els que vaig visitar, recordo el pis d'una vídua de guerra, important cap de la SF barcelonina, Casilda Cardenal de Salas.

En una segona categoria hi hauria els pisos més modestos d'aquells a qui es podria dir que el partit únic proporcionà feina, a la Jefatura Provincial o dins dels seus aparells, sobretot als sindicats. La majoria eren *viejaguardias* barcelonins d'abans de la guerra o incorporats durant la contesa.

La tipologia de pisos de falangistes no catalans a Madrid era una mica diferent, ja que la diferència de categoria estava més marcada. En primer lloc, vaig visitar cases o pisos luxosos, o molt luxosos, que incloïen sovint criats uniformats en el cas dels dirigents que arribaren a ministres o a alts càrrecs, gràcies al fet que provenien de famílies riques abans d'iniciar la seva carrera política, o s'havien enriquit per les possibilitats i les relacions que els reportà la seva activitat. Al costat d'aquests vaig trobar pisos relativament modestos, aconseguits a través de les organitzacions del partit o de l'Estat, com l'Obra Sindical del Hogar i d'altres. Entre els primers recordo especialment a Madrid el pis de Ramón Serrano Suñer,⁶⁴ el de Manuel Valdés Larrañaga,⁶⁵ la casa de Raimundo Fernández-Cuesta⁶⁶ o el pis de Pilar Primo de Rivera. Els segons proliferaven molt més, com els de Fermín Sanz Orrio,⁶⁷ Jesús Suevos,⁶⁸ Pío Miguel de Irurzun⁶⁹ i altres.

Les persones que habitaven tots aquests pisos, a Barcelona i a Madrid, eren persones ja molt grans. Pertanyien a un món desaparegut, el del franquisme. La Transició no els havia suposat cap problema vital. Ni tampoc legal, per descomptat. La democràcia mai no va fer passar comptes polítics, i ells vivien tranquil·lament. De fet, dos mesos abans de les primeres eleccions —les del 15 de juny de 1977—, l'últim secretari general del Movimiento, Antonio García López, va ordenar la destrucció de tota la documentació existent a les delegacions provincials del partit, a fi de fer desaparèixer qualsevol vestigi de l'existència de FET y de las JONS (i de FE) i de les seves seccions durant quaranta anys: centenars de milers de fitxes personals —el partit havia arribat a disposar de nou-cents mil inscrits nominals—, i altres tantes de la Sección Femenina. Tones de documentació que reflectien el dia a dia de l'organització feixista espanyola desaparegueren per sempre més, cremats en els forns de les diferents capitals de província. La

destrucció de la documentació de les *jefaturas locales*, també s'efectuà a milers de pobles, en aquella data o poc abans de les primeres eleccions locals democràtiques del 1979. No es volia deixar cap rastre ni vestigi que pogués ser utilitzat en contra dels falangistes en un futur que es considerava —ben exageradament, com es va veure— incert. Es temia una *vendetta*, que mai no arribà, perquè l'oposició democràtica ni la pretenia ni tampoc l'hauria pogut imposar. Ben al contrari, ni durant la Transició ni durant els primers anys de democràcia, no tingué lloc cap mena de depuració; de fet, mai. L'exèrcit i les forces policials franquistes quedaren intactes, i una extrema dreta molt agressiva —nodrida també d'antics falangistes— actuà violentament durant la Transició. Aleshores vingueren les pressions, la dimissió de Suárez i el 23-F. Però mai no es passà comptes ni al partit únic ni als franquistes en general.

Els exministres i els antics alts càrrec i militants de FE-FET-Movimiento Nacional que jo vaig arribar a entrevistar eren persones que vivien tranquil·lament i que rebien amb satisfacció qualsevol historiador —ben pocs, per cert, en aquells anys vuitanta i a la primèria dels noranta— que s'interessava pel seu passat. Els antics grans personatges del partit mantenien el discurs autojustificador de sempre: «la FE originària, la de José Antonio —“la nostra”— va ser absorbida per Franco i ho vam acceptar per disciplina i perquè estàvem enmig d'una guerra, però el nostre programa no es va portar mai del tot a terme». Tanmateix, afegien, es va fer molt pel poble espanyol i per Espanya. Els matisos eren pocs. Raimundo Fernández-Cuesta era el més experimentat en el tema del doble discurs. Alguns joves seuistes han explicat que, quan als anys cinquanta o seixanta se'l trobaven estiuejant en alguna localitat on el partit tenia albergs del Frente de Juventudes i l'interpel·laven, utilitzant el tracte de «tu» típic del partit, per parlar del conformisme de la Falange, ell interrompia el seu passeig amb la dona per a atendre'ls i passar-hi una bona estona parlant. Els explicava pacientment la seva versió de la necessitat de lluitar per la *revolución pendiente* dintre d'un règim conservador, utilitzant sempre el mateix *rollo*. Després els deixava i continuava vivint el seu falangisme acomodad.

Algun altre exministre —de Barcelona, concretament— amb qui vaig parlar havia estat processat per negocis bancaris fraudulents, però continuava també parlant impertorbablement de la *revolución pendiente*. Pilar Primo de Rivera, en canvi, no era gens cínica. Però, probablement, el més insòlit de tots era Serrano Suñer —un home que no procedia de FE però que arribà a ser el *factotum* de FET durant uns pocs anys—, que mantenia i realimentava contínuament una versió molt mistificada de la seva trajectòria política dels anys 1937-1942. Una mica més i ens va fer creure que ell i Franco no havien volgut fer entrar Espanya a la Segona Guerra Mundial!

Molts dels exmilitants de base o de les jerarquies menors amb qui vaig parlar també es continuaven sentint falangistes, i creien el programa originari, alhora que mantenien la figura de José Antonio absolutament mitificada —santificada, més aviat—. Per a ells el Règim també havia estat un èxit i, sí, certament, el programa originari falangista no s'havia complert totalment però... allà hi havia constància de la seva «obra social», els hospitals del Seguro Obligatorio de Enfermedad, els 600, els pisets, la protecció als llogaters, etc. Com si el creixement econòmic dels seixanta i dels primers anys de la dècada dels setanta —propiciat paradoxalment pels enemics dels falangistes dintre del Règim, els tecnòcrates de l'Opus Dei— hagués estat la història econòmica sencera d'Espanya des del 1939. Aquest seu franquisme medul·lar (qui eren els més franquistes de tots els franquistes al final del franquisme sinó els falangistes?) el feien compatible amb l'admiració sense límits per un José Antonio Primo de Rivera, el programa polític del qual segurament no havia coincidit —a banda de la necessitat de fer un cop l'estiu del 1936— amb la realitat d'un règim de Franco que de fet va ser més feixistitzat que feixista. D'un règim que donà parcel·les de poder enormes a l'Església i a l'Exèrcit, que havia assegurat la pau social i els beneficis empresarials a base d'una fortíssima repressió, d'un règim amb profundes desigualtats econòmiques, dintre del qual a la Falange —al partit unificat FET y de las JONS— li foren concedides també importants quotes de poder —sindicats, Sección Femenina, Frente de Juventudes i Auxilio Social, entre altres—, però que no tingué mai tot el poder com havia estat l'aspiració de José Antonio. Ara bé, la idealització romàntica del fundador obviava tot això i ho feia compatible. Ell havia mort com un màrtir i havia inspirat el Règim. I el Règim i Franco l'havien adoptat com un estendard, l'únic comparable al *Caudillo*. Franco ho havia permès precisament perquè Primo era mort i no podia resultar incòmode. S'havia apropiat de la Falange i de la memòria del protomàrtir. I els falangistes majoritàriament ho havien acceptat i havien esdevingut fidels a Franco. Els més fidels a un *Caudillo* que els donà poder, prebendes, llocs funcionaris —el Partit era part de l'Administració—... i pisos.